Аконтролтә текст 23. 03. 2018 N2071

ҚЫРҬТӘЫЛА АКОНСТИТУЦИА

(23. 03. 2018 N2071)

Ҳара, Қырҭтәыла атәылауаа, адемократиатә ауаажәларратә шьақәгылазаашьа ашьақәрыӷәӷәаразы зхықәкыдҵақәа ц̆еышьа рымам, аекономикатә хақәиҭреи, асоциалтәи азинтәи ҳәынҭқарра ззырахаҭу, ауаатәыҩса еицырзеицшны ирыдыркылахьоу ауаҩы изинқәеи ихақәиҭреи алыршауа, аҳәынҭқарратә хьыпшымреи егьырҭ ажәларқәа аҭынчратә ц̆сҭазаарала рзыӄазаашьеи рӷәӷәауа, ақырҭуа жәлар шәышықәсалатәи рҳәынҭқарратәратә ҵасқәеи Қырҭтәыла 1921 шықәсазтәи Аконститутциа аҭоурых-зинтә ҭынхеи хрықәгәыӷуа, Ҳазшази ҳтәылеи рҿацхьаирылаҳҳәоит ари Аконститутциа. (23. 03. 2018 N2071)

АКТӘИ АХЫ. АЗЕИПШ ҬАГЫЛАЗААШЬА

(23. 03. 2018 N2071)

Ахәҭаҷ 1. Аҳәынҭқарратә хьыпшымра (23. 03. 2018 N2071)

1. Қырҭтәыла – адемократиатә, иаку, иузеиӄәымҭхо ҳәынҭқарроуп, март 31 1991 шықәсазтәи ареферендум ала ирҵабыргу, Ацсны ССР-и Аахыҵ-Уапстәыла цасатәи автономтә тәылаҿацәи уахь иналаҭаны, апрель 9 1991 шықәсазтәи Қырҭтәыла аҳәынҭқарратәра ахьыпшымра ашьақәыргылара Акт аҳәаақәа ирҭакӡаны.
2. Қырҭтәыла аҳәынҭқарра адгьылҵакыра азгәаҭоуп декабр 21 1991 шықәса инақәыршәаны. Аҳәынҭқарра адгьылҵакыра акреи Қырҭтәыла аҳәаақәа акьысимреи ырҵабыргуп Аконститутциеи азакәанқәеи рыла, адунеитә ҳәынҭқарракәа реимабзиареи жәларбжьаратәи аиҿкаарақәеи иазхарҵоит. Қырҭтәыла аҳәынҭқарра адгьылҵакыра аӄәыҭхара ақәиҭра амаӡам. Аҳәынҭқарратә ҳәаақәа реиҭакра алзыршо агәыларатә ҳәынҭқарра абжьара ҩ-ганктәи аиқәшаҳаҭра ауп.

Ахәҭаҷ 2. Аҳәынҭқарратә символқәа (23. 03. 2018 N2071)

1. Қырҭтәыла аҳәынҭқарра иахьӡуп – «Қырҭтәыла»
2. Қырҭтәыла иаҳҭнықалақьуп Қарҭ.

3. Қырҭтәыла иаҳәынҭқарратә бызшәоуп аҟырҭшәа, Аҧсны Автономтә Республика аҟны – убасгьы аҧсуа бызшәа. Аҳәынҭқарратә бызшәа аорганикатә закәан иахьчоит.
4. Аҳәынҭқарратә бираҟ, агерб, агимн Қырҭтәыла аорганикатә закәан ала ишьақәгылоуп, Аконституциа аҧсахрақәа ралагалара аҳәаа иҭакҙаны ада ҧсахшьа рымам.

Ахәҭаҷ 3. Адемократиа (23. 03. 2018 N2071)

1. Қырҭтәыла – демократиатә ҳәынҭқарроуп.
2. Ажәлар аҳәынҭқарра амчра иахыҵхырҭоуп. Ажәлар рымч нарыгҙоит рхаҭарнакцәа рыбзоурала, иара убасгьы ареферендуми адемократиа ирынаҭо алшара егьырҭ аформақәеи рыла.
3. Аҙәгьы азин имаҙам амчра ихы адҵара. Азеиҧш алхрақәа рҿы иалху аорган аҿҳәара Коститутциала, мамзаргьы закәанк ала аҵҵареи, аркьаҿреи ҟалашьа амаҙам.
4. Аполитикатә партиақәа ажәлар рполитикатә мчхара рышьақәдыргылареи рымҩақәҵареи рхы аладырхәуеит. Аполитикатә партиақәа руснагҙара алдыршоит ахақәиҭра, аиҟарара, апартиаҩныҵҟатә демократиа, аҵәцара́ апринципқәа инарықәыршәаны.

Ахәҭаҷ 4. Азинтә ҳәынҭқарра (23. 03. 2018 N2071)

1. Қырҭтәыла – зинтә ҳәынҭқарроуп.
2. Аҳәынҭқарра иазханаҵоит, иагьрықәныҟәоит ауаатәыҩса зеиҧшла иазхарҵахьоу ауаҩы ихақәиҭреи изинқәеи, ихьаҳәаҧаҳәадоу уаатәыҩсатә гәазыҳәаракәаны иҧхьаҙаны. Амчхара алыршараҿы ажәлари аҳәынҭқарреи арҭ ахақәиҭракәеи аизнкәеи раҿҧынгылоуп зда хәарҭара ыҟам азин аҳасабала. Аконститутциа мап аҧәнакҙом, уи апринципқәа иртәышьҭроу аха араҟа иарбам адунеибжьара иазхаҵоу ауаҩы ихақәиҭреи изинқәеи.
3. Аҳәынҭқарра амчра анагҙара алыршоуп амчрақәа реихшара апринцип инақәыршәаны.
4. Аҳәынҭқарра амчра алыршара ауеит Аконститутциеи азакәани рҳәаақәа ирҭакҙаны. Қырҭтәыла Аконституциа – аҳәынҭқарра иазакәан хадоуп. Азеиҧш закәанқәа рыдкылареи, азакәаҧҵараҿы анормативтә актқәеи урҭ риерархиеи аорганикатә закәан ишьақәнаргылоит.
5. Қырҭтәыла азакәанҧҵара адунеитә принципқәеи жәларбжьаратәи азинтә нормақәеи ирықәшәоит. Қырҭтәыла Аконституциеи аконститутциатә еиқәшаҳаҭракәеи аҿаҧызымҿуа Қырҭтәыла жәларбжьаратәи аиқәшаҳаҭракәа еиҳау аиуристтә мчы нарыгҙоит, аҳәынҭқарраҩныҵҟатәи анормативтә актқәа рааста.

Ахәҭаҷ 5. Асоциалтә ҳәынҭқарра (23. 03. 2018 N2071)

1. Қырҭтәыла – социалтә ҳәынҭқарроуп.
2. Аҳәынҭқарра иагәҭыхоуп ауаажәларраҿы асоциалтә гәазианреи, асоциалтә еиҟарареи, асоциалтә еизыразреи рпринципқәа ррыӷәӷәара.
3. Аҳәынҭқарра иагәҭыхоуп атәыла зегьы аҿы еиҟараны асоциал-економикатә, адемографиатә ҿиара алыршара. Азакәан иҷыдоу алшарақәа аҧнаҵоит аҧсҭаҳаракыратә регионқәа рыҿиаразы.
4. Аҳәынҭқарра иагәҭыхоуп агәабзиарахьчареи ауаԥы исоциалтә хьчареи, анхаԥаӡаратә минимуми иахәҭоу анхарҭеи рыла иеиқәыршәарази, иҭаацәа рынхамԥатә беиареи рыхьчаразы. Аҳәынҭқарра атәылауаа усурҭатә ҭыԥла реиқәшәараҿы ирыцхраауеит. Анхаԥаӡаратә минимум алшара азакәан ишьақәнаргылоит.
5. Аҳәынҭқарра иагәҭыхоуп аҧсабарахьчареи, аҧсабаратә мазара хыла ахархәареи.
6. Аҳәынҭқарра иагәҭыхоуп амилаҭтә доуҳатә беиарақәеи, акультуратә ҭынхақәеи рыхьчара, аҵареи, аҭҵаарадырреи, акультуреи рырҿиара.
7. Аҳәынҭқарра иагәҭыхоуп аспорти, згәы бзиоу аҧсҭазааратә цеиԥши рырҿиара, ахәычқәеи аҿари махашьахалатәи рааӡареи аспорт ралархәреи.
8. Аҳәынҭқарра иагәҭыхоуп иареи аҳәаанырцә инхо атәылауааи рыбжьара аимадарақәа рыбжьаҵара, рырӷәӷәара.

Ахәҭаҷ 6. Аекономикатә хақәиҭра (23. 03. 2018 N2071)

1. Аекономикатә хақәиҭра азхаҵоуп, иалыршоуп.
2. Аҳәынҭқарра иагәҭыхоуп зхы иақәиҭу, иаарту аекономикеи, зхы иақәиҭу аусдкылареи аконкуренциеи рырҿиара.
3. Азеиԥш хатә мазара азин аҧыхра ҟалашьа амаӡам.

Ахәҭаҷ 7. Адгъылҵакыратә шьақәгылазаашьа ашьаҭақәа (23. 03. 2018 N2071)

1. Қырҭтәыла аҳәынҭқарра иреиҳаӡоу аорганқәа рхадҵақәа рахь иаҵанакуеит:

   а) ауаԥы изинқәа зныԥшуа азакәанҧҵара, Қырҭтәыла атәылауаԥра, амиграциа, атәыла аҭалареи аҭыҵреи, атәылауаԥра змами, егьырҭ аҳәынҭқаррақәа ртәылауааи амҭала, мамзаргьы наунагӡа ҳәа Қырҭтәыла рыҟазаара;

   б) ашьауӷатә зин зныԥшуа азакәанҧҵара, ахьырхәра анагӡара зныԥшуа, аграждантә зин зныԥшуа, аинтеллектуалтә хатәра, административтә зин, аҧьатә зин, афармацевтикатә маҭәашьарқәа рзы апроцессуалтә закәанҧҵара; аҵарадырратә усбарҭақәа астатус риуреи, аккредитациеи,

академиатә ҩаӡарақәеи зныцшуа азакәанцҵара; Амилаҭтә ҵарадырра академиа азы азакәаԥҵара;

в) адәныҟатәи аполитикеи, жәларбжьаратәи аизыҟазаашьақәа; адәныҟатәи ахәаахәҭра, аҳазалхратәи атарифтәи режимқәа;

г) атәылахьчара, арратә ааглыхреи абџьар алахәаахәҭреи; аибашьреи аҭынчреи рызҵаатәқәа; иҷыдоуи арратәи азинтә режим алагалареи ашьақәыргылареи; Арбџьармчқәа; аӡбарҭақәеи апрокуратуреи; аҳәынҭқарратә шәарҭадара; акриминалтә полициеи аусҭҵаареи; аҳәынҭқарратә ҳәаақәа рыстатуси ррежими рыхьчареи; аҳәаахьчаратәи асанитартәи кордонқәа;

гь) аҳәынҭқарратә финансқәеи аҳәынҭқарратә уалқәеи; аԥара аҭыжьреи аемиссиеи; абанктә, акредиттә, аԥгаԥсаратә, ашәахтә закәанцҵареи, аҳәынҭқарратә ҵакы змоу ахәаахәҭратә закәанцҵара;

гә) аҳәынҭқарратә ҵакы змоу аихамҩеи амашьынамҩеи; иаку афымцамчтә системеи арежими; аимадара, адгьылҵакыратә ӡқәа рстатус, ахатә ҳауатә ҵакыра, аконтиненталтә шельф, иҷыдоу аекономикатә зонеи уи ахьчареи; аҳаирра; ахәаахәҭратә флот; амшынґбақәа рбираҟқәа; аҳәынҭқарратә ҵыкы змоу амшынтә баґәазақәа; аокеани амшын аарти рҿы аԥсыӡкра; аметеорологиа; аԥсабара аҭагылазаашьа ацклаԥшратә система; астандартқәеи аетолонқәеи; агеодезиеи акартографиеи; аамҭа иашацкы ашьақәыргылара; аҳәынҭқарратә статистика.

2. Аԥсны Автономтә Республикеи Аџьариа Автономтә Республикеи рақәиҭзаарақәеи урҭ рынагӡашьеи шьақәдыргылоит Қырҭтәыла аконститутциатә закәанқәа, Қырҭтәыла аконституциа иузаҟәымҭхо ахәак аҳасабала.
3. Қырҭтәыла адгьылҵакыратә шьақәгылара аиҭахәаԥшра ауеит Қырҭтәыла аконститутциатә закәан ала, ақәиҭзаара аихшара апринцип инақәыршәаны, Қырҭтәыла дгьылҵакыра ахьынӡанаӡаӡо аиурисдикциа анышьақәыргылахалак.
4. Қырҭтәыла атәылауаа рҭыцантәи русқәа ҳәаақәырҵоит аҭыцантәи аусбарҭақәа рымчала, Қырҭтәыла азакәанцҵара инақәыршәаны. Аҳәынҭқарратә амчреи аҭыцантәи амчрақәеи рыбжьара ақәиҭзаара еихшазароуп асубсидиартә принцип инақәыршәаны. Аҳәынҭқарра иалнаршоит аҭыцантәи амчрақәа рфинанстә мазареи аҭыцантәи амчрақәа рақәиҭзаареи реиҿыбаара, аорганикатә закәан инақәыршәаны.
5. Аорганикатә закәан амчала Анаклиа ишьақәыргылазаауеит иҷыдоу аекономикатә зона, азинтә режим ҷыда аҭыц ахьамоу.

Ахәҭаҷ 8. Қырҭтәылатәи Апостолтә Автокефалтә Иашахаҵаратә уахәамеи аҳәынҭқарреи реизыҟазаашьа (23. 03. 2018 N2071)

Зхы иақәиҭу агәрагарақәеи адинхаҵарақәеи инарываргыланы, аҳәынҭқарра иазханаҵоит Қырҭтәылатәи Апостолтә Автокефалтә Иашахаҵаратә уахәама ароль ҷыда. Қырҭтәыла аҳәынҭқарреи Қырҭтәылатәи Апостолтә Автокефалтә Иашахаҵаратә уахәамеи реизыҟазаашьақәа шьақәнаргылоит аконститутциатә еиқәшаҳаҭра, ауаҩы ихақәиҭреи изинқәеи рзы жәларбжьаратәи азин азеиҧш нормақәеи апринципқәеи инарықәыршәаны.

АҨБАТӘИ АХЫ. АУАҨЫ ИЗИН ХАДАҚӘА

(23. 03. 2018 N2071)

Ахәҭач 9. Ауаҩы ихаҭәашьара акьымсра (23. 03. 2018 N2071)

1. Ауаҩы ихаҭәашьара акьымсрада аҳәынҭқарра иахьчоит.
2. Ауаҩы иргәаҟра ҟалаӡом, дларҟәны изныҟәара азин ыҟаӡам, уаҩымрала, ларҟәрала иахьырхәра ҟалашьа амаӡам.

Ахәҭач 10. Ауаҩы иҵсҭазаареи икьымсреи рзин (23. 03. 2018 N2071)

1. Ауаҩы иҵсҭазаара ахьчара ақәуп. Ашьра ақәҵара аҧыхуп.
2. Ауаҩы кьымсра иқәуп.

Ахәҭач 11. Аиҟарараӡы азин (23. 03. 2018 N2071)

1. Ауаа зегьы азакәан аҿаҧхьа еиҟароуп. Расала, цәа-ҧштәала, хаҵара-ҧҳәысрала, хылҵрала, етникатә хылҵшьҭрала, бызшәала, динхаҵарала, аполитикала, социалтә ҭагылазаашьала, амазаратәи ауаажәларратә шьҭралатәи, анхарҭатә ҭыҧла, мамзаргьы даҽа згәаҭак ала адискриминациа ҟалашьа амаӡам, еилых азин ыҟам.
2. Адунеи азеиҧштә принципқәеи жәларбжьаратәи азинтә нормақәеи Қырҭтәыла азакәанҧҵареи инарықәыршәаны, Қырҭтәыла атәылауаа ретникатә, рдинтә, рбызшәатә гәаҭахра кьысра амҭауа, дискриминациак ҟамҵакәа азин рымоуп рхатә культура аиқәырхареи арҿиареи, рбызшәа алацәажәареи аныҟәгареи, рхатә ҵсҭазаараҿы еиҧш, анаҧшраҿгьы.
3. Аҳәынҭқарра хәдықәҵараны иамоуп аҳәсеи ахацәеи еиҟароу азинқәеи алшарақәеи рыҭара. Аҳәынҭқарра иҷыдоу аусмҩаҧгатәқәа еиҿнакаауеит аҳәсеи ахацәеи зинла реиҟаратәразы, аиҟарамра аҧыхразы.
4. Аҳәынҭқарра иҷыдоу алшарақәа аҧнаҵоит амчымхара змоу ауаа рзинқәеи ринтересқәеи рыхьчаразы.

Ахәҭаҷ 12. Ахаҭара хаҟәиҭраза аҿиаразы азин (23. 03. 2018 N2071)

Зегьы азин рымоуп рхаҭара хаҟәиҭрала арҿиаразы.

Ахәҭаҷ 13. Ауаҩы ихаҟәиҭра (23. 03. 2018 N2071)

1. Ауаҩы ихаҟәиҭра хьчара аҟәуп.
2. Ауаҩы ихаҟәиҭҭәра аанкылара, мамзаргьы ихаҟәиҭра даҽакала акьысра ҟалашьа амоуп аӡбарҭа аӡбамҭа мацара инаҟәыршәаны.
3. Ауаҩы иаанкылара ауеит азакәан иҵнаҵәо инаҟәыршәаны, азакәан уи аанкылара зыднаҵо ахаҿраҟәа рыла. Иаанкылоу ахаҿра аӡбарҭахь днагахароуп, иус ӡбахароуп иаанкылара ашьҭахь 48 сааҭ ирылагӡаны. Уи ашьҭахь 24 сааҭ рыҩнынҵҟа ахаҿра иаанкылара аӡбарҭа ианамыӡба, хымҧада ахаҟәиҭра иҭахароуп.
4. Ауаҩы иаанкылараан изнҟәеи дзыхҟьази иаҳәахароуп. Ахаҿра иаанкылараан адукат диҳәар илшоит, изыҳәара хымҧада инагӡатәуп.
5. Ахара зду иаанкылара 9 мзы иеиҳамхароуп.
6. Ари ахәҭаҷ иаҳәо азгәаҭаҟәа реилагара закәанла ахьырхәра аҟәуп. Изакәанымкәа зхаҟәиҭра кьыс зауз ахаҿра акомпенсациа аиуразы азин имоуп.

Ахәҭаҷ 14. Анеиааиратә хаҟәиҭра (23. 03. 2018 N2071)

1. Закәанла Қырҭтәыла иҟоу ахаҿраҟәа зегьы азин рымоуп атәыла зегьы аҟны хаҟәиҭрала анеиааира, хаҟәиҭрала ирҭаху анхарҭатә ҭыҧ алхра, Қырҭтәыла аҭалара, аҭыҵра.
2. Арҭ иарбоу азинҟәа раҽаҧҽра алшоит, азакәан инаҟәыршәаны, адемократиатә уаажәларреи аҳәынҭҟарреи ауаажәларреи ршәарҭадара азҵаатәҟәа рыхьӡала, мамзаргьы агәабзиарахьчареи ашьауҕеи ирыхәҭалагӡаны.
3. Қырҭтәыла атәылауаа Қырҭтәыла аҳәынҭҟарра иҭалар, иҭыҵыр рылшоит хаҟәиҭрала.

Ахәҭаҷ 15. Ахатәи аҭааҵәаратәи акьымсразы азинҟәа, ахатә-ҳәааи акоммуникациеи (23. 03. 2018 N2071)

1. Ауаҩы ихатәи иҭааҵәаратә ҧсҭазаареи кьымсра рыҟәуп. Урҭ азинҟәа раҽаҧҽра алшоит, азакәан инаҟәыршәаны, адемократиатә уаажәларреи аҳәынҭҟарреи ауаажәларреи ршәарҭадара азҵаатәҟәа рыхьӡала, мамзаргьы егьырҭ ахаҿраҟәа рзинҟәа рыхьчара аҳаҭыразы.

2. Ауаҩы ихатә-ҳәааи икоммуникациеи кьымсра рықәуп. Аӡәгьы азин имаӡам ахатәы нхарҭа аҩналара, аԥшаарақәа рымҩаԥгара, уи аԥшәма изын ылхымкәа. Арҭ иарбоу азинқәа раҿаԥҽера алшоит, азакәан инақәыршәаны, адемократиатә уаажәларреи аҳәынҭқарреи ауаажәларреи ршәарҭадара азҵаатәқәа рыхьӡала, мамзаргьы егьырҭ ахаҿрақәа рзинқәа рыхьчара аҳаҭыразы, аӡбарҭа аӡбамҭала, насгьы уи аӡбамҭа аҟамзаараҿгьы, аха азакәан аҳәамҭала. Азинқәа раҿаԥҽера дук хара иузымго азакәантә зҵаараҿы, 24 сааҭ рыҩнытҟа аӡбарҭа иадҵаалатәуп, анаҩстәи 24 сааҭ аҩнытҟа азин аҿаԥҽера азакәанра шьақәзыргыло.

Ахәҭаҷ 16. Агәрагареи, адинхаҵареи, аламыси рхақәиҭра (23. 03. 2018 N2071)

1. Дарбанызаалакгьы азин имоуп хақәиҭрала агәрагареи, адинхаҵареи, аламыси рзы.
2. Арҭ иарбоу азинқәа раҿаԥҽера алшоит, азакәан инақәыршәаны, адемократиатә уаажәларреи аҳәынҭқарреи ауаажәларреи ршәарҭадара азҵаатәқәа рыхьӡала, мамзаргьы егьырҭ ахаҿрақәа рзинқәа рыхьчара аҳаҭыразы.
3. Ҟалашьа амаӡам ауаҩы иагәрагареи, идинхаҵареи, иламыси рзы иқәыгәгәаара, мчыла урҭ иахырцәажәара.

Ахәҭаҷ 17. Ахатә гәаанагареи, аинформациеи, амассатә информациатә хархәагақәеи Аинтернети рзы азинқәа (23. 03. 2018 N2071)

1. Ауаҩы ихатә гәаанагара хақәиҭи, уи аҳәареи ахьчара ақәуп. Ауаҩы хақәиҭрала игәаанагара аԥәыргаразы, уи аҳәаразы иқәыгәгәаара ҟалашьа амаӡам.
2. Дарбанызаалакгьы азин имоуп хақәиҭрала аинформациа аиура, анаҩс уи аларҵәара.
3. Амассатә информациатә хархәагақәа ахақәиҭра рымоуп. Аценӡура ҟалашьа амаӡам. Аҳәынҭқарреи, мамзаргьы хазхаҭалатәи ахаҿрақәеи азин рымаӡам амассатә информациеи уи аларҵәареи амонополиа азура.
4. Зегьы азин рымоуп Аинтернет хақәиҭрала аҭалара, уи ахархәара.
5. Арҭ иарбоу азинқәа раҿаԥҽера алшоит, азакәан инақәыршәаны, адемократиатә уаажәларреи аҳәынҭқарреи ауаажәларреи ршәарҭадара азҵаатәқәа рыхьӡала, мамзаргьы егьырҭ ахаҿрақәа рзинқәа рыхьчара аҳаҭыразы, аконфиденциалтә информациа рылаҳәахаанӡа аанкыларaи, мамзаргьы ихьыцшьу иаԥыркым аӡбарҭеи раан.
6. Ауаажәларратә алахәаҩ аҳәынҭқарратә усбарҭақәа рҟнытә азакәан ахьымԥшымра инаҭоит, насгьы аполитикатә, акомерциатә нырра аҟнытә ихақәиҭра ахьчоит.

7. Амедиаплиурализми, аинформациа массатә хархәагақәа рҟны зхы иақәиҭу агәаанагара аарԥшра алыршареи, амассатә информациаҿы амонополиа аԥыхреи, алаҳәараҿы ауcдкылаҩцәеи ахархәаҩцәеи, аелектронтә коммуникациеи рыхьчаразы амилаҭтә еилыргеиқәыршәаратә орган аинституциатәи афинанстә хьыԥшымреи иҭоуп.

Ахәҭаҷ 18. Административтә еилыргалыхра агәызианра, азеиԥш информациа аиуранаӡара, аинформациатә хыԥшаареи аԥәгьазура аҭгареи, амчра ианаанарԥш (23. 03. 2018 N2071)

1. Згьы азин рымоуп административтә орган гәызианрала русқәа еилнаргарц, иԥҵәоу азакәантә аамҭа иҭакӡаны.
2. Згьы азин рымоуп, азакәан ишазԥхьагәанаҭо ала, азеиԥш усбарҭақәа рҟны ирзыку аинформациа аиура, рыӡбахә зҳәо афициалтә документқәа рныԥшылара, акоммерциатә, азанааҭтә маӡа рнымԥшуазар, мамзаргьы закәанла имаӡоуп ҳәа иԥхьаӡамзар, насгьы азакәан инақәыршәаны, адемократиатә уаажәларреи аҳәынҭқарреи ауаажәларреи ршәарҭадара азҵаатәқәа рыхьӡала, аусӡбареилыргара аинтересқәа еиланамгозар.
3. Афициалтә нҵамҭақәа ирныԥшуа аинформациа аҟны, ауаҩы игәабзиареи, ифинансқәеи, мамзаргьы егьырҭ ихатә зҵаарақәеи аанарԥшуазар, уи иҟны илху азин ада урҭ ркьысра азин ыҟаӡам, азакәан инақәыршәаны, адемократиатә уаажәларреи аҳәынҭқарреи ауаажәларреи ршәарҭадара азҵаатәқәа рыхьӡала акәымзар.
4. Аҳәынҭқарратә органқәа изакәанымкәа рхымҩаԥгараани, автономтә республикақәа рорганқәеи аҭыԥантәи анапхгараҭаратә органқәеи, урҭ рнапхгаҩцәеи рмаҵзуҩцәеи изакәанымкәа руснагӡара алыршараани, изакәанымкәа аԥәгьара зыдҳәалаз згьы азин рымоуп аӡбарҭа ала уи акомпенсациа азура, аҳәынҭқарратә, автономтә республикатә, аҭыԥантәи анапхгараҭаратә лшарақәа рыла.

Ахәҭаҷ 19. Ахазхатәра азин (23. 03. 2018 N2071)

1. Ахазхатәра азини шьҭрала уи аиуреи азхаҵоуп, алыршара закәанла иԥҵәоуп.
2. Азакәан аҳамҭақәа инарықәыршәаны, азеиԥш интересқәа раан ахазхатәра азин аҿаԥҽера азгәаҭоуп.
3. Ауаажәларратә гәазыҳәара лас аан азакәан аҳәамҭа инақәыршәаны, мамзаргьы аусӡбарҭа аӡбамҭа ала аорганикатә закәан инақәыршәаны ахазхатәра аԥәыӡра алыршара, заа уи ахахә бжамҽамны, мамзаргьы ишеибгоу аҭгарала. Ахахәҭгара ашәахтәқәеи аизгатқәеи ирцәыхьчоуп.
4. Аќыҭанхамҩатә ҵыкы змоу адгьылқәа, иҷыдоу амазара аҭы шрымоу ала, аҳәынҭқарра ахазхатәраҿы, ахазнапхгараҭаратә еиҿкаара,

Қырҭҭәыла атәылауаҩ, мамзаргьы гәыцҩык Қырҭҭәыла атәылауаа рҟны инхароуп. Ичыдоу аҭагылазаашьа ари азҵаараҿы иҟалар алшоит аорганикатә закәан аҳәаақәа ирҭакӡаны, Апарламент азеицш еилазаара аиҳараҩык ҩба-хцабжатәи ахыцхьаӡара еиҵамкәа зыбжьы азҭаз.

Ахәҭаҷ 20. Арҿиара ахақәиҭра, акультуратә ҭынха (23. 03. 2018 N2071)

1. Арҿиара ахақәиҭра алыршоуп. Аинтеллектуалтә хазхатәра азин хьчоуп.
2. Арҿиаратә процесс ахалагалара, арҿиаратә уснагӡараҿы ацензура ҟалашьа амаӡам.
3. Арҿиаратә цҵамҭа аларҵәараҿы мапкра азгәаҭоуп аӡбарҭа аӡбамҭа инақәыршәаны, уи аларҵәара егьыр ауаа рзынкәа еиланагозар.
4. Дарбанзаалакгьы акультуратә ҭынха ахьчара азгәышьра азин имоуп. Акультуратә ҭынха закәанла ихьчоуп.

Ахәҭаҷ 21. Аизаракәа рхақәиҭра (23. 03. 2018 N2071)

1. Арбҵьармчқәеи, егьырҭ аорганқәеи рҿы аус зуа, аҳәынҭқарратәи ауаажәларратәи шәарҭадара рмаҵзуҩцәа рыда, зегьы азин рымоуп заатәи азин ада бҵьарда аизаракәа рзы.
2. Аизаракәа рымҩацгара ауаа реилысырҭаҿы, атранспорт аныҟәарҭаҿы иазгәаҭазар, азакәан ишьақәнаргылоит амчра заа агәеанҵара.
3. Амчра аизара аанкылар алшоит, уи азакәан аҿагыларахь ииасуа ианалагалак инаркны.

Ахәҭаҷ 22. Ахеидкыларақәа рхақәиҭра (23. 03. 2018 N2071)

1. Ахеидкыларақәа рхақәиҭра азыцҵәоуп.
2. Ахеидкыларақәа рацыхра аӡбоит иара ахеидкыла ахаҭа, мамзаргьы аӡбарҭа аӡбамҭа инақәыршәаны, азакәан аҳаақәа ирҭакӡаны, уи азцхьагәаҭақәа рыла.

Ахәҭаҷ 23. Аполитикатә партиақәа рхақәиҭра (23. 03. 2018 N2071)

1. Аорганикатә закәан инақәыршәаны, Қырҭҭәыла атәылауаа азин рымоуп аполитикатә партиақәа рацҵареи урҭ русура ахалархәреи.
2. Арбҵьармчқәеи, егьырҭ аорганқәеи рҿы аус зуа, аҳәынҭқарратәи ауаажәларратәи шәарҭадара рмаҵзуҩцәеи, аӡбаҩцәа рмаҵзурахьы зыхьӡ азгәаҭоуи апартиақәа ралахәра мап ацәыркуеит.
3. Қырҭҭәыла аконститутциатә шьақәгылара аҿацызеуа, атәыла ахыцшымра иацырхагоу, аҳәынҭқарра адгьылҵакыра акра еилазго, мамзаргьы аибашьреи ацәгьоуреи апропаганда азызуа, амилаҭтә,

аетникатә, аҭыцтә, адинтә, асоциалтә еиҿагыларакәа аҵәы рыҵазҵо апартиақәа рацҵареи руснагӡареи рзы азин ыҟаӡам. Адгьылҵакыратә ҿыҵгала апартиа аԥҵара азин ыҟаӡам.

4. Аполитикатә партиа закәанла мап ацәкра азгәаҭоуп Аконститутциатә Ӡбарҭа аӡбамҭала, аорганикатә закәан инақәаршәаны.

Ахәҭач 24. Алхратә зин (23. 03. 2018 N2071)

1. 18 шықәса зхыҵхьоу Қырҭтәыла атәылауаа зегьы азин рымоуп ареферендум ахалархәра, аҳәынҭқарратә органқәеи автономтә республикақәа рорганқәеи, аҭыцантәи амчрақәеи ралхрақәа рҿалархәра. Хақәиҭрала атәылауаа ргәаанагарахаҭа аарԥшра алшара рымоуп.
2. Атәылауаа ралхрақәеи рреферендуми рхалархәра азин рымаӡам аӡбарҭа аӡбамҭа инақәыршәаны ацәгьоура џьбарақәа ҟазҵаз ҳәа иԥхьаӡоу ауаацсыреи, макмзаргьы аӡбарҭа аӡбамҭа инақәыршәаны уи ирацыргоит ҳәа иԥхьаӡаны амедецинатә усбарҭақәа рыстационар ашҟа инашьҭу ауаацсыра.

Ахәҭач 25. Ауаҩхаҭаратә маҵзура аанкылара азин (23. 03. 2018 N2071)

1. Дарбанзаалакгьы Қырҭтәыла атәылауаҩ азин имоуп ауаҩхаҭаратә маҵзура аанкылара, азакәанԥҵара ишьақәнаргыло азыҳәарақәа рҳәаа иҭакӡаны. Ауаҩхаҭаратә маҵзура аҭагылазаашьаԥҟақәа азакәан иазԥхьагәанаҭоит.
2. Қырҭтәыла Ахада, Аԥыза-министр, Апарламент Ахантәаҩы амаҵзура аанкылара азин рымхуп, атәым ҳәынҭқарра атәылауаа.

Ахәҭач 26. Аԥьаус ахақәиҭра, азаанаҭеидгылақәа рхақәиҭра, аԥьаусҿаԥҿерақәеи аусдкылареи рхақәиҭра (23. 03. 2018 N2071)

1. Аԥьаус ахақәиҭра ақәуп. Зегьы азин рымоуп хатәгәаԥхарала аусурҭа алхра. Аԥьаус анагӡареи егьырҭ аԥьаустә зинқәеи аорганикатә закәанла ихьчоуп.
2. Аорганикатә закәан инақәыршәаны, зегьы азин рымоуп азаанаҭеидгылақәа раԥҵара, урҭ реидҵара.
3. Аԥьаусҿаԥҿера азин ыҟоуп. Уи азин алыршашьа шьақәнаргылоит аорганикатә закәан.
4. Хақәиҭрала аусеидкылара азгәаҭоуп. Амонополиа мап ацәкуп, азакәан ишьақәнаргыло аҭагылазаашьақәа раамҷыдараха. Аиуцәа рзинқәа азакәан иахьчоит.

Ахәҭаҷ 27. Аҵарадырра азини академиатә хақәиҭреи (23. 03. 2018 N2071)

1. Зегьы азин рымоуп хатәгәаҧхарала аҵарадырра аиура, уи аиуратә формақәа ралхра.
2. Ашколқәранӡатәи ааӡареи аҵарадырреи азакәан ахәамҭала иалыршоуп. Алагамҭатәи абазатәи ҵарадырра хымҧадатәуп ҳәа иҧхьаӡоуп. Азеиҧш ҵарадырра шеибгоу ахә ашәоит аҳәынҭқарра, азакәан аҳәамҭа инақәыршәаны. Аҳәынҭқарра ахарҵь инақәыршәаны, атәылауаа азин рымоуп азанааҭҵареи иреиҳау аҵараиуреи, азакәан аҳәаақәа ирҭакӡаны.
3. Академиатә хақәиҭреи иреиҳау аҵараиуратә усбарҭақәа равтономиеи азҧхьагәаҭоуп.

Ахәҭаҷ 28. Агәабзиарахьчара азин (23. 03. 2018 N2071)

1. Зегьы азин рымоуп иаарыкәыршаны иҟоу аҧсабараҿы ргәабзиара азы цырхага змам аҧсҭазаара рымазарц.
2. Аҳәынҭқарра гәаҭарҭас иамоуп агәабзиарахьчаратә усбарҭақәеи агәабзиарахьчара ахаҭабзиареи, афармацевтика аалыҵи афармацевтикатә мазара ааҧхьареи.

Ахәҭаҷ 29. Аҧсабарахьчара азин (23. 03. 2018 N2071)

1. Зегьы азин рымоуп иаарыкәыршаны иҟоу аҧсабара аҭагылазаашьа аазырҧшуа аинформациа аиуразы. Зегьы азин рымоуп иаарыкәыршаны иҟоу аҧсабара ахьчара азгәышьра. Аҧсабарахьчара азҵаатәқәа рылацәажәареи рыӡбареи алыршара азакәан ишьақәнаргылоит.

Ахәҭаҷ 30. Аҭаацәеиҿкаара азин, ахшареи анацәеи рзинқәа(23. 03. 2018 N2071)

1. Аҭаацәара аиҿкааразы ахаҵеи аҧҳәыси рхеидҵара аиҟарареи аибаҭахреи шьаҭас иамоуп.
2. Анацәеи ахшареи рзинқәа закәанла ихьчоуп.

Ахәҭаҷ 31. Апроцессуалтә зинқәа (23. 03. 2018 N2071)

1. Дарбанызаалакгьы азин имоуп изинқәа рыхьчаразы аӡбарҭа ашҟа ам@ахыҵра. Изаамҭанытәу, игәызиантәу аусхәаҧшра азҧхьагәаҭоуп.
2. Доусы азин имоуп зиурисдикциа аҵанакуа аӡбарҭа иус ахәаҧшра.
3. Ахьчара азин ыҟоуп.Доусы азин имоуп, аӡбарҭаҿы ихы ахьчара, мамзаргьы адукат ила ахыхьчара, иара убасгьы, закәанла ишаарҧшу еиҧш, – ихаҭарнак ила. Адукат цынгылада иуснагӡареи аусеиҿкаараҿы адукат изинқәеи закәанла ихьчоуп.

4. Ахара зду азин имоуп ишаҳаҭцәа рыцхьара, рҿахәы рҿыгара, ахара идызҵо аган ашаҳаҭцәа ирымоу алшаракәа ираҟараны.
5. Ауаҩы ахара идӡам, азакәан аҳәамҭала ихара ааршымзар, аӡбарҭа ахарадҵаратә харахәхара азакәантә мчы ааиуаанӡа.
6. Аӡәгьы идӡам ихарамзаара аарԥшра. Ахара адзаара аарԥшра зду ахарадҵаҩ иоуп.
7. Ахара здырҵо ахаҿра аҭакԥхықәра иадԥхьаларазы, аҟәҵара узаҿаԥымҽуа аҟынӡа еилыххазароуп, ахарадҵаратә харахәхара шьақәгылазароуп – иузаҿаԥымҽуа ахараарԥшракәа рыла. Агәыҩбара зцу аҭагылазаашьақәа зегьы, азакәантә еилыргарала иаарԥшым, ахара здырҵо идцәыланы ишьақәрыӷәӷәоуп.
8. Цәгьоурак азы ауаҩы ҩынтә иус аӡбара, иахьырхәра азин ыҟаӡам.
9. Аӡәгьы дахьырхәымзароуп аус, аҭыԥ анамаз цәгьоураны иԥхьаӡамызҭгьы.
10. Азакәан еилаганы иҵәыргоу ахараарԥшракәа аиуристтә мчы рымаӡам.
11. Аӡәгьы идӡам ихы аҿаԥҽра, иара убасгьы изааигәоу иҭахцәа раҿаԥҽра, азакәан аҳәамҭа иалагӡаны.

Ахәҭаҷ 32. Қырҭтәыла атәылауаҩра (23. 03. 2018 N2071)

1. Қырҭтәыла ахатә тәылауаа ахьчоит, дгьылҵакырала иахьыӡазаалакгьы.
2. Қырҭтәыла атәылауаҩра аиура азԥхьагәаҭоуп ирала, мамзаргьы натурализациала аиурала. Қырҭтәыла атәылауаҩра аиушьа, атәылауаҩра аҵәыӡшьа, егьырҭ атәылауаа Қырҭтәыла атәылауаҩра рыҭашьа, Қырҭтәыла атәылауаа даҽа ҳәынҭқаррак атәылауаҩра рымазаареи шьақәнаргылоит аорганикатә закәан.
3. Атәылауаҩра аԥыхра ҟалаӡом.
4. Қырҭтәыла атәылауаа Қырҭтәыла ралцара ҟалаӡом.
5. Қырҭтәыла атәылауаа атәым ҳәынҭқарра аҭара ҟалаӡом, жәларбжьаратәи аиқәшаҳаҭра аҳәамҭа аамҷыдараха. Қырҭтәыла атәылауаҩ атәым ҳәынҭқарра иаҭара аӡбарҭаҿы иақәыӡбазар ҟалоит.

Ахәҭаҷ 33. Атәымуааи атәылауаҩра змами рзинқәа (23. 03. 2018 N2071)

1. Атәым ҳәынҭқарра ауааԥсыреи атәылауаҩра змам ахаҿрақәеи Қырҭтәыла атәылауаа ираҟароу азинқәа рымоуп, Аконститутциеи азакәани рҳәамҭақәа ирҿагыло азинқәа рыда.
2. Атәымуааи атәылауаҩра змам ахаҿрақәеи рзы азакәан амч амоуп урҭ аполитикатә усеиҿкаараҿы мап рацәкра.
3. Иазхаҵоу жәларбжьаратәи азинқәа адунеизегьтәи рнормақәа ҳасаб рзуны, Қырҭтәыла алшара ҟанаҵоит атәымуааи атәылауаҩра змами аҳәынҭқарратә хыҵакырҭа рыҭара.

4. Жәларбжьаратәи азинқәеи иазхаҵоу адунеизегьтәи анормақәеи еилагауа, Қырҭтәыла мап ацәнакуеит атәымуааи атәылауаҩра змами аекстрадициа рзура.

Ахәҭач 34. Ауаҩы изн хадақәа рықәныҟәаразы азеицш принципқәа

(23. 03. 2018 N2071)

1. Аконститутциа иарбоу ауаҩы изин хадақәа рҳәашьақәа ирышьклапшны, аиуристтә хаҿрақәагьы аҭанакуеит.
2. Ауаҩы изн хадақәа рықәныҟәараан, даҽа ҵьоукы рзинқәа реилагара ҟалашьа амаӡам.
3. Ауаҩы изн хадақәа реилагара ахықәкы хада ҭнагартә иаҟаразароуп, изызҳәоу ҳасаб азуны.

Ахәҭач 35. Қырҭтәыла Жәлар Ахьчаҩ (23. 03. 2018 N2071)

1. Қырҭтәыла аҳәынҭқарра аҩныҵҟа ауаҩы изинқәа рыхьчара хылапшра азиуеит Жәлар Ахьчаҩ, фышықәса ҳәа ҿҳәарас иҭаны апарламент аилазаара зегьы хԥа хәынтәхәҭа иалырхуа. Хаҿрак Жәлар Ахьчаҩ иаҳасабал ҩынтә иалхра азин ыҟаӡам.
2. Жәлар Ахьчаҩ иуснагӡара аҿапҵера закәанла ахьырхәра ақәуп.
3. Жәлар Ахьчаҩ иаанкылара, иҭакра, инхарҭаҿы, иусураҿы, имашьынаҿы, мамзаргьы хаҭалатәи апшаарақәа рымҩапгаразы азин ҟазҵо Апарламент ауп. Даҽа ҭагылазаашьоуп ҳәа ипхьаӡоуп, ацәгьоура аҭыԥ анамоу, уи азы Апарламент ашҟа адырра аныҟаҵоу. Апарламент азин ыҟамзар Жәлар Ахьчаҩ иаарласны ахақәиҭра иҭазароуп.
4. Жәлар Ахьчаҩ иускәҵара аорганикатә закәан ишьақәнаргылоит.

АХЦАТӘИ АХЫ. ҚЫРҬТӘЫЛА АПАРЛАМЕНТ

(23. 03. 2018 N2071)

Ахәҭач 36. Апарламент аускәҵареи астатуси (23. 03. 2018 N2071)

1. Қырҭтәыла Апарламент иреиҳаӡоу нашьҭымҭатә органуп, азакәанԥҵаратә мчра алзыршо, атәыла аҩныҵҟатәии адныҟатәии аполитика ҳәаақәызҵо, Аиҳабырра ауснагӡара иахылапшуа, Аконститутциа аҳәаақәа ирҭакӡаны, иара убасгьы егьырҭ аускәҵарақа нанагӡоит.

2. Апарламент аусеиҿкаашьа шьақәнаргылоит Апарламент Арегламент, Апарламент алахәылеи, Апарламент акомитети, мамзаргьы апарламенттә фракциеи ражәалагалала Апарламент алахәылацәа реиҳараҩык рызбамҭала ирыдыркыло. Арегламент азакәан аҟара амч амоуп, уи инапы аҵаиҩуеит иагьикьыпхьуеит Апарламент Аиҳабы.

Ахәҭаҷ 37. Апарламент алхрақәа (23. 03. 2018 N2071)

1. Қырҭтәыла аҳәынҭқарра адгьылҵакырала зегьы аҟны аиурисдикциа анышьақәыргылахалак, Апарламент аҩныҵҟа иҟалоит ҩ-палатак: Ареспублика Ахеилаки Асенати. Ареспублика Ахеилак шьақәгылоуп апропорционалтә ҟазшьала иалху алахәылаҩцәа рыла. Асенат шьақәгылоуп Аԥсны автономтә Республикеи Аџьариа Автономтә Республикеи, Қырҭтәыла егьырҭ адгьылҵакыратә акрақәеи рҟнытә иалху алахәылацәа рыла, анаҩс Қырҭтәыла Ахада инашьҭымҭацәа хәҩык рыла. Апалатақәа реилазаара, русқәҵара, алахәылацәа ралхшьа аорганикатә закәан ишьақәнаргылоит.
2. Ари ахәҭаҷ актәи ақәырба иарбоу аҭагылазаашьа аԥҵахаанӡа, Қырҭтәыла Апарламент шьақәгылоуп 150 ҩык алахәылацәа рыла, маӡалатәи, хақәиҭралатәи, еиҟаралатәи, иашахаҭалатәи азеицш алхрақәа рыла, апропорционалтә система инақәыршәаны иаку амандатрацәатәи алхырҭатә ҭыԥхада ала ԥшьышықәса ҳәа ҿҳәарала.
3. Апарламент ашҟа изаамҭанытәу алхрақәа мҩаԥысуеит аҿҳәара анааилак амазартә шықәс анҵәамҭазтәи октиабр мза аҵыхәтәантәи асабша аены. Апарламент еиужьхар, Апарламент анеиужьыз инаркны 45 мшы ҵаанӡа, 60 мшы ирхыгамкәа. Алхрақәа рымши иҷыдоу, мамзаргьы арратә ҭагылазаашьа азы аусқәҵареи еиқәшәар, 45 мшы иреиҵамкәа, 60 мшы ирхымгакәа имҩаԥгахоит.
4. Апарламент алахәылас далхзар ҟалоит Қыртәыла атәылауаҩ, алхратә бжьы азин змоу, 25 шықәса зхыҵхьоу, аҵыхәтәантәи жәашықәса Қыртәла инхо. Апарламент алахәылас иалхра ҟалаӡом аӡбарҭа аӡбамҭа инақәыршәаны аҭакра зықәҵоу ауаҩы.
5. Апарламент ахь алахрақәа рхы рылархәра азин амоуп аполитикатә партиа, азакәанԥҵара инақәыршәаны, алхрақәа анымҩаԥысуа аамҭазы уи алахәылас дыҟазар Апарламент алахәыла, мамзаргьы уи ацхыраарала иалху, мамзаргьы уи апартиа алахәыла иаҳасаб ала иалху Апарламент алахәыла, 25000 ҩык алхыҩцәа радгылара зауз, анапынҵақәа рышьақәырӷәӷәарала, аорганикатә закәан аҳәаақәа ирҭакӡаны.
6. Апарламент алахәылацәа рмандатқәа аполитикатә партиақәа рыбжьара еихшоуп, алхрақәа рҿы хә-наӡынк иеиҵамкәа абжьқәа рыла адгылара зауз. Амандатқәа рхыԥхьаӡара ашьақәыргыларазы, аполитикатә партиақәа ирауз, абжьқәа шьҭыхтәуп 150 рыла, нас ишатәуп апартиақәа зегьы ирауз абжьқәа рхыԥхьаӡарала, 150 рыла еиҵаны, еихшам

амандатқәа рауеит аполитикатә партиақәа, алхрақәа ралҵшәақәа рыла еиҳа еиҕьны зхы аазыршыз.
7. Апарламент алхшьа шьақәнаргылоит аорганикатә закәан.

Ахәҭаҷ 38. Апарламент актәи аилатәареи аусқәҵара аанкылареи

(23. 03. 2018 N2071)

Апарламент ашҟа алхрақәа рышьҭахь жәамш ирхымгакәа имҩапгахароуп ҿыц иалху Апарламент актәи аилатәара. Апарламент актәи аилатәара азпиҵәоит атәыла Ахада. Апарламент актәи аилатәара аҽны аусура ашҟа ииасыр алшоит, уи иазхиоуп ҳәа иҧхьаӡазаауеит, ҳазлацәажәо актәи аилатәара иалахәызар иалху Апарламент ҿыц алахәылацәа реиҳараҩык. Уи инаркны уаанӡатәи Апарламент аусқәҵара аанкылахоит.

Ахәҭаҷ 39. Қырҭтәыла Апарламент алахәылацәа (23. 03. 2018 N2071)

1. Қырҭтәыла Апарламент алахәыла Қырҭтәыла зегьы дахаҭарнакуп, зхы иақәиҭу амандат ихы иаирхәоит, шьҭахьҟа иҧхьара ҟалаӡом.
2. Апарламент алахәыла амчратә усбарҭақәа рмаҵзуҩцәа рыла ияанкылара, иҭакра, имашьына, иҩны, иусурҭа рҟны аҧшаарақәа рымҩаҧгара, мамзаргьы ихаҭа игәаҭара алыршара азин ыҟаӡам, зааназы Апарламент аҟнытә азин ыҟамкәа. Даҽа ҭагылазаашьоуп ҳәа иҧхьаӡоуп, аҵәгьоура аныҟалалак ашьҭа ияанкылара Апарламент ашҟа ианырыцҳауа. Убри аамҭазы, Апарламент 48 сааҭ рыҩныҵҟа азин ҟанамҵар, ияанкылоу Апарламент алахәыла ахақәиҭра иҭатәуп.
3. Апарламент алахәыла иаҳасабала игәраганы ианашьахаз афактқәа аҿаҧызҽуа иҿахәы амҭара азин имоуп. Уи зныцшуа аматериалқәа, аҭҵаамҭақәа, еиуеиҧшым ақьаадқәа ашьауҕатә ус агәалаҟара ақәҵара азин ыҟаӡам. Ари азин Апарламент алахәыла ихы иаирхәалар илшоит Апарламент аҟны изыҧҵәоу аамҭа анынҵәалак ашьҭахьгьы. Апарламент алахәыла иусқәҵара аҳәаақәа ирҭакӡаны ииҳәаз, иҟаиҵаз, Апарламент ахыбраҿы еиҧш, уи анҭыҵгьы, азин имоуп. Апарламент алахәыла иусқәҵара ишақәнагоу анагӡаразы иҧырхагоу зегьы раҿаҧҽра азгәаҭоуп, цырхага имамкәа алҵшәақәа ааирҧшларц аҭагылазаашьа изаҧҵауа. Апарламент алахәыла, азакәанҧҵара аҳәаақәа ирҭакӡаны иоура азгәаҭоуп аҳамҭахәҧса. Апарламент алахәыла изҭыҧу аҳәынҭқарратә органқәа рышҟа иҟаиҵо арзаҳал, мамзаргьы ааҧхьара инақәыршәаны ихатәы шәарҭадара азҵаара иахаҵгылоит. Апарламент алахәылақәа русқәҵара анагӡара аҧырхагара азакәан ала ахьырхәра ақәуп.
4. Апарламент алахәыла азин имаӡам анагӡаратә маҵзура аанкылара, мамзаргьы аусдкылара аҿызаара. Параламент алахәыла ауаажәларратә усура даҿызар ҟалоит. Апарламент алахәыла, иара убасгьы инапы

алакызар ҟалоит аҭҵаарадырра, арӷиаратә усура, апедагогикатә уснагӡара, аҟазараҿы аусура, административтә уснагӡара знымцшуа зегьы. Ауснагӡаракәеи реиламгылашьа аӡбоит Апарламент Арегламент.

5. Апарламент алахәыла иускәҵара азхаҵара, мамзаргьы иаалырҟьаны аанкылара Апарламент иаӡбоит. Апарламент ари аӡбамҭа иақәыӡбазар ҟалоит Аконститутциатә ӡбарҭаҿы. Апарламент алахәыла иусқәҵара иаалырҟьаны иаанкылахоит:

   а) Апарламент ашҟа иарзаҳал анымҩахигалак ашьҭахь, иусқәҵара ааникыларц шиҭаху ала;

   б) изакәанцҵаратә статуси иааникыло амаҵзуреи анеиламгыло аамҭазы, мамзаргьы иузеиламыргыло аусқәҵаракәа анеидибало аамҭазы;

   в) асессиа аан аилатәаракәа рызбжак ихы алаимырхәызар, иақәнагоу аҿыҵга аныҟам аамҭазы;

   г) аӡбарҭа аӡбамҭала ахара идуп ҳәа иқхьаӡаны, уи аӡбамҭа азакәантә мчы анаанахәа инаркны;

   гь) аӡбарҭа аӡбамҭа инақәыршәаны агәабзиарахьчаратә усбарҭа астационар данамоу, аӡбарҭа ала хабарда дшабжьаӡыз, мамзаргьы иҵсҭазаара дшалҵхьоу аӡбамҭа инақәыршәаны;

   гә) даныцслак ашьҭахь;

   ҕ) Қырҭтәыла атәылауаҩра аницәыӡлак ашьҭахь;

   ҕь) Аконститутциатә ӡбарҭа аӡбамҭа инақәыршәаны иусқәҵара анаанкылаха инаркны;

Ахәҭаҷ 40. Қырҭтәыла Апарламент Ахантәаҩи Ахантәаҩы ихаҭыпуааи (23. 03. 2018 N2071)

1. Апарламент аусқәҵара ахьынӡанаӡо аамҭазы, Арегламент ишаҳәо еипш, маӡалатәи алхрақәа рыла азеипш еилазаара аиҳараҩык Қырҭтәыла Апарламент Ахантәаҩы далырхуеит. Апарламент Ахантәаҩы Апарламент напхгара аиҭоит, алахәылацәа хақәиҭрала ргәаанагаракәа раарпшра рылиршоит, Арегламент иарбоу аусқәҵара аиҿкаареи амҩапгареи алиршоит. Апарламент Ахантәаҩы, Арегламент инақәыршәаны, Апарламент Ахан аҿы административтә усқәҵара мҩапигоит.
2. Апарламент аусқәҵара ахьынӡанаӡо аамҭазы, Арегламент ишаҳәо еипш, аилазаара зегьы реиҳараҩык рыбжьыҭарала далырхуеит Апарламент Ахантәаҩы актәи ихаҭыпуаҩи ихаҭыпуааи.

Ахәҭаҷ 41. Абиуро, Апарламент аилакқәеи афракциақәеи (23. 03. 2018 N2071)

1. Апарламент аусура аиҿкааразы иапҵахоит Апарламент Абиуро, Апарламент Ахантәаҩи Апарламент Ахантәаҩы ихаҭыпуааи, Апарламент аилакқәеи афракциақәеи рхантәаҩцәеи.

2. Азакәанцҭаратә зҭааарақәа заанаҭы реиқәыршәарази, аӡбамҭақәа рынагӡара ацхрааразы, Аиҳабырра аусура апарламенттә хылапшра азуразы, Апарламент аусқәҭара иаҭанакуа егьырҭ аҳәынҭқарратә органқәа хылапшра рыҭаразы Апарламент аҟны иапҵоуп аилаккқәа.
3. Арегламент инақәыршәаны, Апарламент алахәылацәа афракциақәа рыԥныҵҟа реиидыркылар азин рымоуп. Афракциа алахәылацәа рхыпхьаӡара быжьԥык иреиҵамзароуп. Партиак аҟнытә иалху Апарламент алахәылацәа азин рымаӡам фракциак еиҳаны аиҿкаара. Афракциа аиҿкаареи, аиҿкаашьеи уи азинқәеи аанарпшуеит Апарламент Арегламент.

Ахәҭаҷ 42. АусҭҵаареиАпарламент егьырҭ аамҭалатәи акомиссиақәеи (23. 03. 2018 N2071)

1. Арегламент инақәыршәаны, иара убасгьы Апарламент аилазаара азеипш хыпхьаӡара аҟнытә хәынтә хәҭак алахәылацәа Апарламент аԥныҵҟа иацырҵоит аусҭҵааратәи, егьырҭ акомиссиақәеи.
2. Аамҭалатәи акомиссиа Апарламент аҟны апҵаразы Арегламент ахыпшылара аҭахуп. Аусҭҵааратә комиссиа апҵара азҵаара ӡбахароуп Апарламент аилазаара рзеипш хыпхьаӡара аҟнытә хынтә хәҭак радгыларала. Аамҭалатәи акомиссиақәа рҟны афракциақәа рхаҭарнакцәа аӡәаӡәала ирыдамхакәа иҟазароуп. Акомиссиа аԥныҵҟа акәзар, уи алахәылацәа рызбжаԥык аоппозициа ахаҭарнакцәа ракәны иҟазароуп.
3. Аусҭҵааратә комиссиа аҳәамҭала, уи аилатәара ашҟа амԥахыҵра, иззыҳәо адокументқәеи аинформациеи риура хымпадатәуп, зыҭҵааара зҭаараны иқәгылоу аус ахьӡала.

Ахәҭаҷ 43. Апарламент алахәыла изыҳәареи иинтерпеллиациеи (23. 03. 2018 N2071)

1. Апарламент алахәыла азин имоуп зыҳәарала Аиҳабырреи, Апарламент ахылапшра зызнауа аусбарҭақәеи аорганқәеи рышҟа амԥахыҵра, адгьылҭакыратә акрақәа уахь иналаҭаны. Апарламент алахәыла иадҵаала аҭак ианаамҭоу, насгьы ихарҭәааны иоуроуп.
2. Апарламент афракциа, Апарламент алахәылацәа ргәыц быжьԥык иреиҵамкәа, азин рымоуп аинтерпеллиациа аҳасабала адҵаала рыманы Аиҳабырра рышҟа амԥахыҵра, мамзаргьы Апарламент иаҭанакуа даԑа органк ашҟа анеира, Апарламент аилатәараҿы зыдҵаала аҭак аҟаҵара зуалу. Аҭак Апарламент еиларгатәык аҳасабала иаиур алшоит.

Ахәҭаҷ 44. Апарламент асессиеи аилатәареи (23. 03. 2018 N2071)

1. Апарламент ашықәсан изаамҭанытәу асессиақәа ҩба мҩацнагоит. Ҭагалантәи асессиа аатуеит сентиабр мза актәи аҩашазы, иакуеит декабр ахҵатәи ахәашазы, аацынтәи асессиа аатуеит февраль актәи аҩашазы, иакуеит иунь аҴыхәтәантәи ахәашазы.
2. Цырҭтәыла Ахада, Апарламент Ахантәаҩы избамҭала, ҧшьынтә хәҭак алахәылацәеи, мамзаргьы Аиҳабырреи алархәны асессиақәа рыбжьара изаамҭанытәым асессиа мҩацигоит, изаамҭанытәым асессиа аҩныҵҟа – изаамҭанытәым аилатәара. 48 сааҭ рыҩныҵҟа асессиа амҩацгаразы акт ҭыжьны ианыҟамла, Апарламент анаҩстәи 48 сааҭ рышьҭахь асессиа амҩацгара аҿазнакуеит Арегламент инақәыршәаны. Изаамҭанытәым аилатәара иалагоит иагьымҩацысуеит уи амшхәацштә инақәыршәаны, аиҿкааҩ избамҭа амшхәацштә ала.
3. Қырҭтәыла Ахада иҷыдоу аҭагылазаашьа, мамзаргьы арратә ҭагылазаашьа анрылаиҳәалак, Апарламент иаалырҟьаны изаамҭанытәым аилатәара мҩацнагоит. Изаамҭанытәым аилатәара хыркәшахоит иҷыдоуи арратәи ҭагылазаашьа нҵәаанза.
4. Апарламент Аилатәара иаарту усмҩацгатәуп. Апарламент алахәылацәа аиҳараҩык ралархәраҿы, хазхаҭалатәи азҵаарақәа рҿы, хынтәхә акы ахәҭа ала аилатәара ахәҭак, мамзаргьы ишынеибаку иаркны амҩацгара рылаҳәара ҟалоит. Аилатәара ахәҭак, мамзаргьы ишынеибаку иаркны амҩацгара атәы базароуп иарку аҭагылазаашьаҿы. Апарламент иаарту аилатәара апротоколгьы аартуп.
5. Апарламент аилатәараҿы абжьаҭара аартуп, мамзаргьы имазоуп. Абжьаҭара аартуп, Аконститутциа, мамзаргьы азакәан арбагақәак раамҷыдараха.
6. Апарламент алахәыла, Апарламент иаҵанакуа маҵзура хаҿроуп, Апарламент иаҵанакуа аорган анапхгаҩы азин змоу иакәны, ианаҭахха – Апарламент аилатәара ахалархәра ыҟаны, акомитетқәеи акомиссиақәеи рыхьзала аилатәараҿы иқәгыло азҵаарақәа рҭакҟаҵара, алкааҟаҵара, иусзура ахьзала. Арҭ амаҵзуратә хаҿрақәа ианаҭахха иаалырҟьаны Апарламент иаҵазызырҩызароуп, уи акомитети акомиссиеи убас.

Ахәҭаҷ 45. Азакәанҵҵареи азбамҭақәа рыдкылашьеи (23. 03. 2018 N2071)

1. Азакәанцҵаратә инициатива азин рымоуп: Аиҳабырра, Апарламент алахәыла, апарламент афракциа, Апарламент акомитет, Аҧсни Аҷьарией равтономтә республикақәа иреиҳазоу анапхгараҭаратә органқәа, 25000-ҩык алхыҩцәа иреиҵамкәа. Аиҳабырра инарышьҭыз азакәан апроект, рзыҳәарала, Апарламент иаалырҟьаны иахәацшыр ахәҭоуп.
2. Азакәан адкылоуп ҳәа иҧхьазоуп, уи иадгылазар адкылара иалахәыз реиҳараҩык, аха Апарламент аилазаара хынтә хәҭак иеиҵамкәа, Конститутциала даҿа лагалак азгәаҭамзар. Аорганикатә закәан адкылоуп ҳәа иҧхьазоуп, Апарламент алахәылацәа реиҳараҩык уи азы рыбжьы

арҭазар, Аконституциа аорганикатә закәан адкыларазы даеа згәаҭақәак амамзар.

3. Апарламент даеа аӡбамҭак адкылоуп ҳәа иҵхьаӡоуп уи азы рыбжьы арҭазар Апарламент алахәылацәа реиҳараҩык, аха хынтә хәҭак иреиҵамкәа, Аконституциеи азакәани даеа згәаҭақәак рымамзар. Аконституциатә еиқәшаҳаҭра ашьақәрыгәгәаразы аӡбамҭа адкылоуп ҳәа иҵхьаӡоуп Апарламент аилазаара аҟнытә хәынтә хыхәҭак рыбжьы арҭазар.

Ахәҭаҷ 46. Азакәан аҭаҩреи акьыпхьреи (23. 03. 2018 N2071)

1. Апарламент иаднакылаз азакәан, жәамш ирылагӡаны Қырҭтәыла Ахада иҭатәуп.
2. Қырҭтәыла Ахада ҩымчыбжь ирылагӡаны инапы аҵаҩны икьыпхьуеит, мамзаргьы иазгәаҭақәа арбаны Апарламент ашҟа иааишьҭуеит.
3. Қырҭтәыла Ахада азакәан Апарламент ашҟа иааишьҭыр, Апарламент уи иазгәаҭақәа алхрақәа рҿы иқәнаргылоит, абжьы рыҭаны ирыдыркыларц. Азакәан анрыдыркылоз иҟаз Апарламент алахәылацәа рхыпхьаӡара азхоит Ахада иазгәаҭақәа рыдкыларазгьы. Ахада иазгәаҭақәа алагалахар, хәымш рыҩнытҵҟала азакәан аҵыхәтәантәи аредакциа Ахада иауеит, Ахада хәымш рыҩнытҵҟала инапы анҵаны икьыпхьуеит.
4. Апарламент Қырҭтәыла Ахада иазгәаҭақәа аднамкылар, азакәан апхьатәи аредакциа алхрақәа рҿы иқәнаргылоит. Аорганикатә закәан, мамзаргьы азакәан адкылоуп ҳәа иҵхьаӡоуп уи азы рыбжьы арҭазар Апарламент алахәылацәа реиҳараҩык, аорганикатә закәан ада, Аконститутциа 19-тәи ахәҭаҷ 4-тәи азгәаҭа аҳәамҭа инақәыршәаны, уи иадгылазар цшьынтә хыхәҭак еиҵамкәа Апарламент алахәылацәа. Азакәан хымш ирылагӡаны қырҭтәыла Ахада иҭахоит, хәымш ирылагӡаны инапы аҵаҩны икьыпхьуеит.
5. Апарламент алахәылацәа реиҳараҩык хынтә ҩ-хәҭак иреиҵамкәа рыбжьы аҭаны ирыдыркыло Аконституциа ареираразы Аконституциатә закәан, ианиоулак ашьҭахь хәымш ирылагӡаны инапы аҵаҩны икьыпхьуеит Қырҭтәыла Ахада, Апарламент ашҟа ареира алагаларазы имышьҭыкәа.
6. Қырҭтәыла Ахада, ари ахәҭаҷ 2-тәи азгәаҭа иаҳәо аҿҳәара иақәыршәаны имкьыпхьыр, Апарламент ашҟагьы ареирақәа ралагаларазы инаимышьҭыр, ари ахәҭаҷ 3, 4, 5, азгәаҭақәа ишьақәдыргыло аҿҳәарагьы иақәыршәаны имкьыпхьзар, хәымш рышьҭахь азакәан аҿҳәара анынҵәалак инапы аҵаиҩуеит иагьикьыпхьуеит апарламент Ахантәаҩы.
7. Азакәан аофициалтә орган аҟны ианкьыпхьха инаркны 15 мыш рыла амч аиуеит, азакәан ахаҭа амч аиуразы даеа ҿҳәарак арбамзар.

Ахәҭаҷ 47. Жәларбжьаратәи аиҟәшахаҭракәа (23. 03. 2018 N2071)

1. Апарламент алахәылацәа реиҳараѳык рыбжьаҭарала жәларбжьаратәи аиҟәшаҳаҭракәа аратификациеи аденонсациеи аџыхреи алдыршоит. Апарламент жәларбжьаратәи аиҟәшаҳаҭракәа аратификациеи аденонсациеи аџыхреи алдыршоит, ари ахәҭаҷ аѳбатәи азгәаҭа аҵагыла «в» инаҟәыршәаны, апарламент алахәылацәа реиҳараѳык рыҟнытә пшьынтә хыхәҭак иреиҵамкәа.
2. Аратификациа ззутәу жәларбжьаратәи аиҟәшаҳаҭракәа рыда, иара убасгьы ихымпадатәуп жәларбжьаратәи аиҟәшаҳаҭракәа рратификациа:

   а) Қырҭтәыла аҳәынҭқарра жәларбжьаратәи аикаара, мамзаргьы аҳәынҭқаррабжьаратә еидгыла алалара алзыршо;

   б) арратә ҟазшьа змоу;

   в) аҳәынҭқарра адгьылҵакыра еибга, мамзаргьы аҳәынҭқарратә ҳәаақәа реиҭакра иазку;

   г) аҳәынҭқарратә џарақчахра аиуреи архынҳәреи ирызкны;

   гь) аҳәынҭқарраѳныҵҟатә закәанҵҵара арееиракәа ралагалареи, азакәанқәа рыдкылареи, жәларбжьаратәи ахадҵаракәа рынагӡаразы зда ҵсыхәа ыҟам.

   3. Апарламент ашҟа инеилароуп егьырҭ жәларбжьаратәи аиҟәшаҳаҭракәагьы.

   4. Аконституциатә адҵаҵҟа Аконституциатә ӡбарҭа ашҟа анашьҭра, мамзаргьы зыӡбахә азгәаҭоу жәларбжьаратәи аиҟәшаҳаҭра аратификациа аҵәыргара ҟалашьа амаӡам, Аконституциатә ӡбарҭа аӡбамҭа аднакылаанӡа.

Ахәҭаҷ 48. Аимпичмент (23. 03. 2018 N2071)

1. Аимпичмент аҳасабала амаҵзура аҟәыхра азҵаара Қырҭтәыла Ахадеи, Аиҳабырра алахәылеи, Иреиҳаӡоу Аӡбарҭа аӡбаѳцәеи, Апрокурор хадеи, Аудит хадеи, Амилаҭтә банк Ахеилак алахәылеи ианрызку, Аконституциа аилагареи, мамзаргьы аҵәгьоура аназгәаҭоуи, аҵәыргара азин рымоуп хынтә хәҭак Апарламент алахәылацәа. Азҵаара Аконститутциатә ӡбарҭа ашҟа инеиуеит, мызкы иалагӡаны уи аӡбамҭа Апарламент ашҟа инанашьҭуеит.
2. Аконституциатә ӡбарҭа аӡбамҭаҿы амаҵзурауаѳ Аконституциа, мамзаргьы азакәан шеилеигаз ырҵабыргны ишьаҟәрыҕәҕәазар, Апарламент ѳымчыбжь ирылагӡаны азҵаара аӡбоит уи амаҵзурауаѳ имаҵзура аҟнытә ихы даҟәиҭызтәуа аимпичмент азҵаара ашьҭыхра.
3. Қырҭтәыла Ахада аимпичмент идгаланы имаҵзура аанижьроуп уи азҵаара иадгылазар Апарламент ѳынтә хыхәҭак алахәылацәа. Апарламент алахәыла, Аиҳабырра алахәылеи, Иреиҳаӡоу Аӡбарҭа

азбаҩцәеи, Апрокурор хадеи, Аудит хадеи, Амилаҭтә банк Ахеилак алахәылеи ианрызку, аимпичмент азҵаара амч амоуп ҳәа иҵхьазоуп Апарламент алахәылацәа зегьы рҟнытә аиҳараҩык адгылазар.

4. Апарламент, ари ахәҭаҷ 2-тәи ахәҭа иарбоу аамҭа иалагзаны аимпичмент азҵаара анамызба, уи аҵыҵгәы ала даҽазнык аимпичмент азҵаара аҟәыргылара азин ыҟазам.
5. Ари ахәҭаҷ аҟны иарбоу амаҵзурақәа ианрызку, Аиҳабырра алахәылацәа рыда, амаҵзурааныжьра аимпичмент ала избахароуп.
6. Иҷыдоу, мамзаргьы арратә ҭагылазаашьаҿы қырҭтәыла Ахада аимпичмент изура ҟалашьа амазам.

АПШЬБАТӘИ АХЫ. ҚЫРҬТӘЫЛА АХАДА

(23. 03. 2018 N2071)

Ахәҭаҷ 49. Қырҭтәыла Ахада истатус (23. 03. 2018 N2071)

1. Қырҭтәыла Ахада Қырҭтәыла аҳәынҭқарра ахадас дыҟоуп, акзаареи амилаҭтә хьыԥшымреи дыргарантуп.
2. Қырҭтәыла Ахада Арбџьармчқәа Иреиҳазоу КомандаҟаҵаҩуП Қырҭтхыла ахьчара Амчраҿы.
3. Қырҭтхыла Ахада Қыртәыла адәныҟатәи аусқәа ҳәаақәиҵоит.

Ахәҭаҷ 50. Қырҭтәыла Ахада иалхшьа (23. 03. 2018 N2071)

1. Қырҭтәыла ахада 5 шықәса ҳәа ҿҳәарас иҭаны, адебатқәа рымҩаԥгарада, иаарту абжьаҭараҿы Алхратә коллегиа далнахуеит. Хаҿрак Қырҭтәыла Ахада иаҳасабала иалхра ҟалоит ҩынтә иреиҳамкәа.
2. Қырҭтәыла Ахадас иалхра ауеит абжьаҭаратә зин змоу, 40 шықәса ирҭысхьоу, аҵыхәтәантәи 15 шықәса Қырҭтәыла аҳәынҭқарраҿы инхо.
3. Алхратә коллегиа иалахәуп 300 ҩык, Апарламент алахәылацәа убрахь иналаҵаны, Аԥсни Аџьариеи равтономтә республикақәа иреиҳазоу аорганқәа ралахәылацәа. Органикатә закәан инақәыршәаны Алхратә комиссиа хада аквотақәа рыла, аҭыцантәи анапхгараҭаратә органқәеи апартиақәеи ралахәылацәа роуп Алхратә коллегиа иалахәу. Аквотақәа рызҵаараҿы акразбоит дгьылҵакырала анашьҭымҭацәеи, алхрақәа рҟны еиҳа еиҕьны иаапшызи рыла. Алхратә коллегиа алахәылацәа рсиа шьақәнаргәгәоит Қырҭтәыла Алхратә комиссиа хада.

4. Қырҭҭәыла Ахада иалхрақәа мҩацысуеит Апарламент Ахан аҟны. Қырҭҭәыла Ахада икандидатура ақәыргылара азин рымоуп Алхратә коллегиа алахәылацәа 30-ҩык иреиҵамкәа. Алхратә коллегиа алахәыла аӡәы азин имоуп кандидатк идгылара, иеиҳамкәа. Алхрақәа актәи рыхәҭаҿы далхуп ҳәа дыпхьаӡоуп Алхратә коллегиа алахәылацәа рҟнытә хынтә ҩ-хәҭак зыдгылаз акандидат. Ахада актәи ахәҭаҿы иалхра алымҵызар, аҩбатәи ахәҭахь ииасуеит еиҳа абжьқәа зауз ҩыцьа акандидатцәа. Алхрақәа аҩбатәи рыхәҭа аҟны далхуп ҳәа дыпхьаӡоуп алхыҩцәа реиҳараҩык рыбжьқәа зырҭаз акандидат. Алхрақәа актәи, аҩбатәи ахәҭақәа мҩацысит ҳәа ипхьаӡоуп уи рхы аладырхәызар Алхратә коллегиа алахәылацәа реиҳараҩык. Алхрақәа мҩацымсзар, Алхратә коллегиа Қырҭҭәыла Ахада иалхра алымшазар, 30 мшы рыҩныҵҟа қырҭҭәыла Ахада иалхрақәа еиҭамҩапгахоит.
5. Қырҭҭәыла Ахада иалхрақәа мҩацысуеит иалху иҿҳәара анҵәамҭа амзар шықәсазы актиабр мзазы. Иаамҭамкәа инапынҵақәа рышьҭаҵара аҭыц амазар, Қырҭҭәыла Ахада иалхрақәа мҩапгахоит 45 мшы рыҩныҵҟа. Ахада иалхрақәа рымҩапгара арыцхә арратә, мамзаргьы иҷыдоу аҭагылазаашьа иақәшәар, уи аҭагылазаашьа анаҧыххалак ашьҭахь 45 мшы рыла алхрақәа рымҩапгара ахәҭоуп. Апарламент ашҟа алхрақәеи Қырҭҭәыла Ахада иалхрақәеи рымза акы акәхар, ианеиқәшәа, Апарламент алхрақәа рышьҭахь актәи аилатәара анаҩс 45 мшы анааҵлак Ахада иалхрақәа мҩапгатәуп.
6. ҚырҭҭәылаАхада иалхрақәа арыцхә азпызҵәо Апарламент ауп, алхрақәа аҩбатәи рыхәҭа арыцхә азиӡбоит апарламент Ахантәаҩы.
7. Қырҭҭәыла Ахада иалхрақәеи иалхышьақәеи ҳәаақәҵоуп аорганикатә закәан ала.

Ахәҭач 51. Қырҭҭәыла Аха иҭоуба, иусқәҵара ахыркәшара, Қырҭҭәыла Ахада иммунитет, азиншьҭеихаҳареи аиқәымшәареи (23. 03. 2018 N2071)

1. Имаҵзура дахагылааӡа, даналырхлак ашьҭахь ахцатәи амҽышазы Қырҭҭәыла Ахада ажәлар рышҟа ихы нарханы ҭоуба иуеит: «Сара, Қырҭҭәыла Ахада, Анцәеи ауааи рҿыпхьа сықәуеит ишысыхьчало Қырҭҭәыла Аконституциеи, ахьыцшымреи, акзаареи атәыла аиҩымшареи, цсыцқьарала Қырҭҭәыла Ахада иусқәҵара шынысыгӡало, стәыла ауааҧсыра ршәарҭадареи реизҳазыҕьареи гәыҵхахас ишсауа, сыжәлари Сыҧсадгьыли реиҭаҿиареи рымчхареи сшьашьҭазаауа».
2. Қырҭҭәыла Ахада иусқәҵара аанкылахоит, Қырҭҭәыла Ахада иусқәҵара ахы акуеит иалху Қырҭҭәыла Ахада ҭоуба аниу аҽны инаркны.
3. Қырҭҭәыла Ахада кьысра иқәым. Имаҵзура дахьынӡахагылоу ашьауҕатә ус идгалара, ахьырхәра иақәыршәара ҟалашьа амаӡам.

4. Қырҭтәыла Ахада даҽа маҵзурак аанкылара азин имаӡам, ауcдкыларагьы азин имаӡам, даҽа усурак азы аулафахәы аиура азин имаӡам. Қырҭтәыла Ахада аполитикатә партиа алахәхара азин имаӡам.
5. Қырҭтәыла Ахада иуcқәҵаракәа изныҟәымго дыҟазар, мамзаргьы иаммҭамкәа имаҵзура шьҭаиҵазар, Қырҭтәыла Ахада иуcқәҵара аамҭала инаигӡалоит Апарламент ахантәаҩы.

Ахәҭаҷ 52. Қырҭтәыла Ахада иуcқәҵара (23. 03. 2018 N2071)

1. Қырҭтәыла Ахада:
   а) Аиҳабырра ақәшаҳаҭрала адәныҟатәи аизыҟазаашьақәа ҳәаақәиҵоит, атәым ҳәынҭқарракәеи жәларбжьаратәи аиҿкаарақәеи рыбжьацәажәара мҩаԥигоит, жәларбжьаратәи аиқәшаҳаҭрақәа абжьаиҵоит, ацҳаражәҳәаҩцәеи атәым ҳәынҭқарракәа егьырҭ рхаҭарнакцәеи жәларбжьаратәи аиҿкаарақәа рхаҭарнакцәеи идикылоит; Аиҳабырра рабжьгарала Қырҭтәыла ацҳаражәҳәаҩцәеи адипламатиатә хаҭарнакцәеи амаҵзурақәа ирхаиргылоит, амаҵзурақәа ирымихуеит;
   б) Қырҭтәыла аҳәынҭқарреи Қырҭтәыла Апостолтә Автокефалтә Иашахаҵаратә уахәамеи рыбжьара Аконституциатә еиқәшаҳаҭра рыбжьаиҵоит;
   в) Аконституциеи аорганикатә закәани инырықәыршәаны Апарламент ашҟа алхрақәа азгәеиҭоит, иазԥиҵәоит, иара убасгьы аҭыԥантәи анапхгараҭаратә органқәа рахь алхрақәа;
   г) Аиҳабырра рабжьгареи радгалареи ихы иархәаны, Қырҭтәыла ахьчара Амчқәа Ркомандаҟаҵаҩыс дыҟоуп; Аиустициа иреиҳаӡоу ахеилак алахәалацәа руаӡәк даиҭоит; аорганикатә закәан иҟанаҵо алшарақәа ихы алагӡаны ихы алаирхәуеит Алхратә комиссиа хада алахәылацәеи Ахантәаҩи раҭара; Аиҳабырра рлагамҭа аҳасабала Праламент иадигалоит амилаҭтә напхгараҭаратә органқәа рнапхгаҩцәа ралхразы акандидатурақәа;
   гь) аорганикатә закәан аҳәаақәа ирҭакӡаны атәылауаҩратә шәҟәы азҵаарақәа иӡбоит;
   гә) ахьырхәра зқәу ашьауҕатә ус рхыхны рырқьиара еиҿикаауеит;
   ҕ) азакәан аҳәаақәа ирҭакӡаны аҳамҭақәеи апремиақәеи ранаишьоит, иреиҳаӡоу арратәи иҷыдоу аҳаҭыртәи ахьызқә рхиҵоит, иреиҳаӡоу адипламатиатә рангқәа риҭоит;
   ҕь) адгьылҵакыратә напхгараҭаратә милаҭтә органқәа аҳәынҭқарра акзаара, мамзаргьы ашәарҭадара рыҵубаауа аҭагылазаашьа аныҟоу, Аиҳабырра рабжьгарареи Апарламент абжьгареи рыла рконституциатә мчра ааникылоит;
   ҕә) Аконституциа инаҭаз алшарақәа зегьы аԥиҵоит;

2. Апарламенти, Аиҳабырреи, 200000 алхыҩцәеи рҳәамҭала, Қырҭтәыла Ахада азин имоуп Аконституциеи азакәанқәеи иқәдыргыло азҵаарақәа рыла

Ареферендум аиҿкаареи амҩаԥгареи, уи азы азыҳәара аниз аҽеены инаркны 30 мшы рыҩныҵҟала. Ареферендум амҩаԥгара ҟалаӡом азакәан адкылареи, мамзаргьы аԥыхреи рзы, амнистиа, мамзаргьы арҧьиара азы, жәларбжьаратәи аиҟәшаҳаҭракәа аратификациа, мамзаргьы аденонсациа рзы, иара убасгьы ауаҩы иконституциатә зинҟәа реилагара азҵаарала. Ареферендум аиҿкаареи, амҩаԥгареи, аԥыхреи рызҵаатәқәа аорганикатә закәан иҳәаақәнаҵоит.

3. Қырҭтәыла Ахада ажәлар рышҟа ааԥхьара ҟаиҵар илшоит. Шықәсыкахь знык Ахада Апарламент аҟны ажәахә ҟаиҵоит аҳәынҭқарра азҵаара хадақәа рыӡбахә дахьазааҭгыло.

Ахәҭаҷ 53. Аицнапынҵа (23. 03. 2018 N2071)

1. Қырҭтәыла Ахада изинтә актқәа рзы ихымцадатәуп Аԥыза-министр иеицнапынҵа. Азинтә актқәа, аицнапынҵа зҭаху, азинтә лҵшәақәа рауеит анапынҵара аамышьҭахь.
2. Аицнапынҵа аҭаххаӡом Қырҭтәыла Ахада изинтә актқәа анаҩстәи аҭагылазаашьақәа рҿы:

   а) Апарламент ашҟа алхрақәа разгәаҭара, Апарламент цхьатәара ашьҭра, Апарламент асессиа, мамзаргьы аилатәара азгәаҭара;

   б) аконституциатә еиқәшаҳаҭра абжьаҵараан;

   в) азакәан анапаҵаҩреи акьыԥхьреи, арҽеиразы Апарламент азырхынҳәреи;

   г) Аԥыза-министр иаҭара; аиустициа Иреиҳаӡоу ахеилак алахәыла иаҭара; Алхратә комиссиа хада ахантәаҩы, мамзаргьы алахәыла иалхра; Амилаҭтә банк алахәыла иаҭара, Амилаҭтә банк Апрезидент иаҭара; Аконституциатә ӡбарҭа аӡбаҩцәа раҭара;

   гь) аҳәынҭқарратә ҳамҭақәеи апремиақәеи аҳаҭыртә хьыӡқәеи рыҭараан;

   гә) атәылауаҩра ашәҟәы азҵаатәқәа раан;

   ҕ) иҭаку рыцәгьоура ранажьра;

   ҕь) Аконституциатә ӡбарҭа, егьырҭ аӡбарҭақәа рыдҵааларазы;

   ҕә) Қырҭтәыла Ахада иусқәҵара анагӡара аиҿкаараҿы.

АХӘБАТӘИ АХЫ. ҚЫРҬТӘЫЛА АИҲАБЫРРА

(23. 03. 2018 N2071)

Ахәҭаҷ 54. Аиҳабырра (23. 03. 2018 N2071)

1. Қырҭтәыла Аиҳабырра аҳәынҭқарраҿы иреиҳаӡоу анагӡаратә мчроуп, атәыла адәныҟатәии аҩнытҟатәии политика мҩапыго.
2. Аиҳабырра Апарламент иатҵахәуеит, аҭакҧхықәрагьы Апарламент аҿапхьа иаанарпшуеит.
3. Аиҳабырра иалоуп Аҧыза-министри аминистрцәеи.
4. Аминистрракәа аҧҵоуп аҳәынҭқарратә политика амҩаҧгара алыршаразы, аиҳабырра ауснагӡара аганқәак напхгара аҭаразы, аминситрцәа напхгара зырҭо.
5. Аиҳабырра далахәуп министрк, мамзаргьы гәыҧҩык аминистрцәа. Аҳәынҭқарратә министр иматҵзура закәанла иалагалазар ҟалоит, аҳәынҭқарратә зҵаатәы хадақәа рыӡбара алыршаразы.
6. Аиҳабырра алахәыла даҽа матҵзурак аанкылара азин имаӡам, апаритатәи арҵаҩра-ааӡаратәи, аҭҵаарадырратәи уснагӡара ада, уи ахәҧсашәара адагьы даҽа аагарҭак амазаара илшаӡом.
7. Административтә-дгьылҵакырақәа рҿы Аиҳабырра аҳәахьа анагӡаразы, аҳәынҭқарратә напынҵақәа зду ахаҿрақәа нашьҭызароуп. Аҳәынҭқарратә напынҵақәа адҵашьа азакәан ишьақәнаргылоит.
8. Аиҳабырра аструктуреи аиҿкаашьеи азакәан ишьақәнаргылоит, Аиҳабырра Апарламент иаднагало апроект аҟны.

Ахәҭаҷ 55. Қырҭтәыла Аҧыза-министр (23. 03. 2018 N2071)

1. Қырҭтәыла Аиҳабырра аиҳабыс дамоуп Аҧыза-министр.
2. Аҧыза-министр Аиҳабырра ауснагӡара хада ҳәаақәиҵоит, Аиҳабырра ауснагӡара еиҿикааауеит, аминистрцәа русцуреи рхылапшреи мҩаҧигоит, Аиҳабырра азинтә актқәа инапы рыҵаиҩуеит.
3. Аҧыза-министр атәыла адәныҟатәи аусқәа реиҿкаара далахәуп, Қырҭтәыла ахьӡала жәларбжьаратәи аиқәшаҳаҭрақәа абжьаиҵоит.
4. Аҧыза-министр аминистрцәа аматҵзурахьы инаигоит, аматҵзура аҟнытә рхы иақәиҭитәуеит. Аминистрцәа руаӡәк идҵара азин имоуп Аҧыза-министр актәи ихаҭыҧуаҩ инапынҵақәааеи иусқәҵареи. Иара убасгьы, аминистрцәа руаӡәк, мамзаргьы гәыҧҩык Аҧыза-министр ихаҭыҧуаҩцәас.
5. Аҧыза-министр Аиҳабырра аусураҿы Апарламент анапаҵаҟа дыҟоуп. Шықәсык ахьтә знык Апарламент аҟны ажәахә ҟаиҵоит аиҳабырратә программа аус аушьа дазааҭгыларц, иара убасгьы Апарламент азыҳәарала аиҳабырра апрограмма ахәҭақәа дрылацәажәоит.

Ахәҭаҷ 56. Агәрагара аарҧшра (23. 03. 2018 N2071)

1. Ҿыц иалху Апарламент аусқәҵара анаднакыла инаркны, Аиҳабырра Апарламент аҿапхьа ахатә усқәҵара ақәхны анапынҵақәа аамҭала

рынагӡарахьы ииасуеит Аҧыза-министр ҿыц амаҵзура даҭахааанӡа. Аҧыза-министр ҧхьатәара дцазар, иусҟәҵара аанкылахоит Аҧыза-министр ҧхьатәара данцаз аҽны инаркны. Аҧыза-министр ҧхьатәара дцазар, мамзаргьы даҽа ҿыҵгак ҟалазар, Аиҳабырра анапынҵаҟәа нанагӡалоит Аҧыза-министр ҿыц амаҵзура даҭахааанӡа.

2. Аиҳабырра аусҟәҵара анааннажьлак ашьҭахь, Аҧыза-министр ҧхьатәара данцалак, мамзаргьы иусҟәҵара аанаанижьлак ҩымчыбжь инарылагӡаны, Аҧыза-министр ҿыц дзыдгалоу Аиҳабырра агәрагара анаҭоит, Апарламент ашҟа алхраҟәа рҟны еиҕьны зхы аазырҧшыз аполитикатә партиа дахаҭарнакыз. Аиҳабырра аилазаареи иареи Апарламент иазынашьҭхоит апрограмма. Агәрагара аиуразы Апарламент алахәылацәа реиҳараҩык рыдгылара аҭахәуп.
3. Апарламент Аиҳабырра агәрагара анамҭар иазыҧҵәоу аамҭа иҭагӡаны, Ҟырҭтәыла ахада ҩымчыбжь, мамзаргьы хымчыбжь ирылагӡаны Апарламент ҧхьатәара ишьҭуеит, апарламент ашҟа алхра ҿыцҟәа азгәаиҭоит.
4. Ҟырҭтәыла Ахада Апарламент ҧхьатәара ишьҭӡом, изаамҭанытәым алхраҟәа рымҩаҧгара азгәаиҭаӡом, ари ахәҭа аҩбатәи азгәаҭаҿы иарбоу аҿҳәара иалагӡаны Апарламент аилазаара аиҳараҩык Аиҳабырра рышҟа агәрагара аадырҧшыр, хынтә хәҭак иреиҵамкәа рыбжьы Аҧыза-министр иҭаны.
5. Аиҳабырра агәрагара анаиулак, ҩымш ирылагӡаны Ҟырҭтәыла Ахада Аҧыза-министр амаҵзура даиҭоит, Аҧыза-министр уи ашьҭахь ҩымш ирыгӡаны аминистрцәа амаҵзураҟәа риҭоит. Ҟырҭтәыла Ахада ари аамҭа иалагӡаны Аҧыза-министр амаҵзура далаимыргар, Аҧыза-министр имаҵзура даҭоуп ҳәа иҧхьаӡоуп.

Ахәҭаҷ 57. Агәрамгара аарҧшра (23. 03. 2018 N2071)

1. Апарламент иалшоит Аиҳабырра ашҟа агәрамгара аарҧшра.
2. Апарламент алахәылацәа рхыҧхьаӡара аҟнытә агәрамгара азҵаара аҟәыргылара азин рымоуп хынтә хәҭак рымбзоурала. Агәрамгара азҵаара инаваргыланы, уи аинициаторцәа Аҧыза-министр икандидатура цәырыргоит, Аҧыза-министр акандидат Апарламент иадигалоит Аиҳабырра ҿыц алахәылацәеи аиҳабырратә программеи.
3. Агәрамгара азҵаара аныҟәгыла ашьҭахь 7 мшы иреиҵамкәа, 14 мшы иреиҳамкәа аамҭа иалагӡаны Аиҳабырра ҿыц ашҟа агәрагара аанарҧшыр, аус зуа Аиҳабырра ашҟа агәрамгара аарҧшуп ҳәа иҧхьаӡоуп. Аиҳабырра ҿыц агәрагара анаиулак, ҩымш ирылагӡаны Ҟырҭтәыла Ахада Аҧыза-министр амаҵзура даиҭоит. Аҧыза-министр уи ашьҭахь ҩымш ирыгӡаны аминистрцәа амаҵзураҟәа риҭоит. Ҟырҭтәыла Ахада ари аамҭа иалагӡаны Аҧыза-министр амаҵзура далаимыргар, Аҧыза-

министр иматцзура датоуп ҳәа иҵхьаӡоуп. Аиҳабырра аусқәҵара аанкылахоит Аҵыза-министр ҿыц данатахалак инаркны.

4. Аиҳабырра рышԟа агәрамгара анцәырҵлак ашьҭахь Апарламент уи агәрамгара аанамырҧшыр, анаҩстәи фымыз рыҩныҵԟа Апарламент урҭ алахәылацәа Аиҳабырра ашԟа агәрамгара азҵаара аҵәыргара азин рымаӡам.

Ахәҭаҷ 58. Аҵыза-министр иабжьгарала агәрагара аарҧшра

(23. 03. 2018 N2071)

1. Аҵыза-министр Апарламент аҿаҧхьа иқәиргылар илшоит Аиҳабырра ашԟа агәрагара аарҧшразы азҵаатәы.
2. Агәрагара азҵаара абжьаҭараҿы иқәыргылахоит аамҭала 7 мшы иреиҵамкәа, 14 мшы иреиҳамкәа, уи азҵаатәы анцәырҵ инаркны. Апарламент Аиҳабырра ашԟа агәрагара аанамырҧшыр, Қырҭтәыла Ахада аамҭала 7 мшы иреиҵамкәа, 14 мшы иреиҳамкәа, Апарламент ҧхьатәара ишьҭуеит алхра ҿыцқәа ррыцхә азгәаҭаны.
3. Қырҭтәыла Ахада Апарламент ҧхьатәара ишьҭӡом, изаамҭанытәым алхрақәа рымҩаҧгара азгәаиҭаӡом, 7 мшы ирылагӡаны Аиҳабырра рышԟаа иаадымрыҧшыз агәрагара аадырҧшыр Аиҳабырреи Аҵыза-министр ҿыци рышԟа, Апарламент аилазаара хынтә хәҭак рыбжьаҭарала. Аиҳабырра агәрагара анаиулак, ҩымш ирылагӡаны Қырҭтәыла Ахада Аҵыза-министр аматцзура даиҭоит, Аҵыза-министр уи ашьҭахь ҩымш ирыгӡаны аминистрцәа аматцзурақәа риҭоит. Қырҭтәыла Ахада ари аамҭа иалагӡаны Аҵыза-министр аматцзура далаимыргар, Аҵыза-министр иматцзура даҭоуп ҳәа иҵхьаӡоуп. Аиҳабырра аусқәҵара аанкылахоит Аҵыза-министр ҿыц иматцзура иаҭарала.

АФБАТӘИ АХЫ. АӠБАРАТӘ МЧРЕИ АПРОКУРАТУРЕИ

(23. 03. 2018 N2071)

Ахәҭаҷ 59. Аӡбаратә мчра (23. 03. 2018 N2071)

1. Аӡбаратә мчра хьыҧшымуп, уи аусқәҵара алыршоуп Қырҭтәыла Аконститутциатә ӡбареи азеиҧш ӡбарақәеи рыла.
2. Қырҭтәыла аконституциатә хылаҧшратә органуп Аконституциатә ӡбара. Уи аиҿкаашьеи ауснагӡашьеи аорганикатә закәанла иҳәаақәҵоуп.

3. Азинӡбара алыршоуп азеицш ӡбарҭақәа рыла. Ихымцадатәу аӡбарҭақәа аԥҵахар ҟалоит азеицш ӡбарҭақәа рсистема аҩныҵҟа. Арратә ӡбарҭақәа руснагӡара алыршоуп арратә ҭагылазаашьаан, азеицш ӡбарҭақәа рсистема аҩныҵҟа. Азеицш ӡбарҭақәа рҟны аус иахәаԥшуеит аҭоубатә еилатәаҩцәа закәанла иҳәаақәҵаны, ҭагылазаашьақәак рыбзоурала. Иҷыдоу аӡбарҭақәа раԥҵара ҟалашьа амаӡам. Азеицш збарҭақәа рҿы аус иахәаԥшуеит аҭоубатә еилатәаҩцәа, азакәан аҳәаақәа ирҭагӡаны, аусқәҵара анагӡашьа азгәаҭаны. Азеицш збарҭақәа русқәҵара, реиҿкаашьа, рсистема нагӡаратә аусзура аорганикатә закәан иҳәаақәнаҵоит.

Ахәҭаҷ 60. Қырҭтәыла Аконститутциатә Ӡбарҭа (23. 03. 2018 N2071)

1. Қырҭтәыла Аконституциатә ӡбарҭа аӡбаратә мчра алнаршоит аконституциатә усӡбареилыргара аҳәаақәа ирҭакӡаны.
2. Аконституциатә Ӡбарҭа 9-ҩык аӡбаҩцәа рыла ишьақәгылоуп, 10 шықәса ҳәа аусуратә ҿҳәара змоу, хҩык урҭ рахьтә Қыртәыла Ахада иаиҭо, хҩык Апарламент алахәылацәа реиҳараҩык хәынтә хыхәҭак рыбжьаҭарала иалырхуа, даҽа хҩык Иреиҳаӡоу Аӡбарҭа ианаҭо. Аконституциатә Ӡбарҭа аӡбаҩыс азин имоуп Қырҭтәыла атәылауаҩ 35 шықәса зхыҵуа, иреиҳаӡоу аиуристҵара змоу, ззанааҭла 10 шықәса еиҵамкәа аус зухьоу иҷыдоу азанааҭтә квалификациа змоу. Аконституциатә Ӡбарҭа ӡбаҩыс дзыҟалаӡом уаанӡа ари аҭыԥ аанызкылоз.
3. Аконституциатә Ӡбарҭа алахәылацәа рыҩныҵҟа, 5 шықәса аҿҳәара иҭаны Аконституциатә Ӡбарҭа Ахантәаҩы далырхуеит. Хаҿрак ҩынтә Аконституциатә Ӡбарҭа Ахантәаҩыс иалхра азин ыҟаӡам.
4. Аконституциатә Ӡбарҭа аорганикатә закәан иҳәаақәнаҵоит.

   а) хазхаҭалатәи ахаҿра изыҳәара, мамзаргьы аиуристтә хаҿра, Жәлар Ахьчаҩ, анормативтә актқәа иахьынӡаконституциатәу азгәанаҭоит ауаҩы изин хадақәа ирыдҳәаланы, Аконституциа аҩбатәи ахы аҟны иарбоу;

   б) Қырҭтәыла Ахада изыҳәарала, Апарламент аилазаара хәынтә хәҭак, мамзаргьы Аиҳабырра рзыҳәарала анормативтә актқәа Аконституциа иахьынӡақәшаҳаҭу шьақәнаргылоит;

   в) азеицш ӡбамҭа аҳәаақәҵарала, уи иззааҭгылараны иҟоу аус инақәыршәаны анормативтә актқәа иахьынӡаконституциатәу, иконкреттәу аусқәа реилыргараҿы аконституциа иақәшаҳаҭымзар ҟалоит ҳәа иазԥхьагәанаҭо аҭагылазаашьақәа рҳәаақәҵара;

   г) Қырҭтәыла Ахада изыҳәареи, Апарламенти Аиҳабырреи аиустициа Иреиҳаӡоу ахеилаки, Апрокурор хадеи, Амилаҭтә Банк Ахеилаки, аудитор Хадеи, Жәлар Ахьчаҩи, мамзаргьы автономтә республикақәа иреиҳаӡоу ахатәаратәи анагӡаратәи органқәа рзыҳәареи рыла урҭ органқәа русқәҵара аҩныҵҟа ирызцәырҵуа аимак-еиҿак аилнаргоит;

гь) Қырҭҭәыла Ахадеи Аиҳабырреи, мамзаргьы Апарламент алахәылацәа ҩынтә хәыхәҭак рзыҳәара ала, жәларбжьаратәи аиқәшаҳаҭрақәа иахьынӡаконституциатәу шьақәнаргылоит, еилнаргоит;

гә) Қырҭҭәыла Ахадеи Аиҳабырреи, мамзаргьы Апарламент алахәылацәа акы хәыхәҭак рзыҳәара ала, аполитикатә партиа аусзура иахьынӡаконституциатәу еилнаргоит, ахатәраратә орган алахәыла иусқәҵара аҿҳәара анҵәара, ари апартиа ахатәрарала иалхыз;

ҕ) Апарламент алахәылацәа акы хәыхәҭак рзыҳәара ала, мамзаргьы зызҵаара ықәгылоу ахаҿра изыҳәарала, Апарламент аӡбамҭа ахьынӡаконституциатәу иаалырҟьаны уи алахәыла инапынҵақәа рышьҭаҵара, мамзаргьы иусқәҵара аанкыларазы аӡбамҭа;

ҕь) Қырҭҭәыла Ахада изыҳәарала, Апарламент алахәылацәа акы хәыхәҭак, мамзаргьы Жәлар Архьчаҩ, аимак-еиҿак еилнаргоит ареферендумқәеи алхрақәеи ҳәаақәызҵо аконституциатә нормақәа, имҩаҧгоуи имҩаҧысраны иҟоу ареферендумқәеи алхрақәеи;

ҕә) аҭыҧантәи анапхгараҭара ахатәраратә орган азыҳәара инақәыршәаны, Аконституциа ажәбатәи ахәҭаҷ анормативтә актқәа ахьынӡаконституциатәу еионаргоит;

д) Аконституциаҿы иазҧхьагәаҭоу егьырҭ аусқәҵарақәа мҩақәнаҵоит.

5. Аконституциатә Ӡбарҭ аӡбамҭа зегьы аӡбоит. Акт, мамзаргьы уи ахәҭак иконституциатәым ҳәа ианыҧхьаӡаха, Аконституциатә Ӡбарҭа уи анакьыҧхь инаркны амч аҵәыӡуеит, даҽа ӡбамҭак ыҟамзар акт, мамзаргьы уи ахәҭак амч анаҵәыӡуа аамҭа хьшәамзар.

6. Аконституциатә Ӡбарҭа иконституциатәым аӡбамҭа аднакылаӡом алхрақәа ирызку, алхратә шықәса аан, алхратә мза иалагаанӡа 15 мзы шагу уи анорма рыдрымкылаӡацзар.

7. Аконституциатә Ӡбарҭа аӡбаҩцәа рмуҵзурахьы рнагара, мамзаргьы уи аматҵзура аҟнытә рхы иақәиҭҭәра, иара убасгьы егьырҭ азҵаарақәа, аконституциатә усеилыргара иадҳәалоуи Аконституциатә Ӡбарҭа аусқәҵара иадҳәалоуи аорганикатә закәан иҳәаақәнаҵоит.

Ахәҭаҷ 61. Қырҭҭәыла Иреиҳаӡоу Аӡбарҭа (23. 03. 2018 N2071)

1. Қырҭҭәыла Иреиҳаӡоу Аӡбарҭа кассациатә ӡбарҭоуп.
2. Иреиҳаӡоу Аӡбарҭа иалахәуп 28 аӡбаҩцәа. Апарламент аилазаара аиҳараҩык рыбжьаҭарала, аиустициа Иреиҳаӡоу Аилак анашьҭымҭала, рықәреи рыҿҳәареи азгәаҭаны Иреиҳаӡоу Аӡбарҭа аӡбаҩцәа алырхуеит.
3. Апарламент аилазаара аиҳараҩык рыбжьаҭарала, аиустициа Иреиҳаӡоу Аилак анашьҭымҭала Иреиҳаӡоу Аӡбарҭа аӡбаҩцәа реилазаара аҟнытә Иреиҳаӡоу Аӡбарҭа Ахантәаҩы далырхуеит 10 шықәса аҿҳәара иҭаны. Иреиҳаӡоу Аӡбарҭа Ахантәаҩыс хаҿрак ҩынтә иқәыргылара, мамзаргьы иалхра ҟалашьа амаӡам.

Ахәҭаҷ 62. Аусӡбареилыргара (23. 03. 2018 N2071)

1. Аӡбарҭақәа Қырҭтәыла ахьӡала аӡбамҭақәа шьықәдыргылоит. Аӡбарҭақәа рактқәа рынагӡара хымҵадатәуп. Аусӡбарҭа аӡбамҭа анамыгӡара, мамзаргьы анагӡара аҵырхагахара закәанла иаҵырҟәҟәаауп.
2. Аусӡбарҭа аӡбамҭа аҵыхра, мамзаргьы аанкылара алшара ыҟоуп аӡбарҭа амчала, азакәан аҳәаа иҭакӡаны. Даҽа мҩак ала ахьырхәра аҵәҵара, мамзаргьы ахьырхәра аҿҳәаара аркьаҿра азакәан аҳәаақәа ирҭакӡоуп, аҭагылазаашьақәа рзаҵҭәоуп.
3. Аӡбарҭақәа рҿы аусеилыргара шьақәгылоуп иаарту аилатәарақәа рыла. Аӡбарҭаҿы аусеилыргара аилатәарақәа аркны рымҩаҧгара азакәан аҳәамҭа инақәыршәаны еиҿкаахароуп. Аӡбарҭақәа рызбамҭақәа аартны ирылаҳәазароу.
4. Аусӡбареилыргара аҳәынҭқарратә бызшәала имҩаҧысуеит. Аҳәынҭқарратә бызшәа ззымдыруа ахаҿра аҭырҵьман диҭазаауеит.
5. Аусӡбареилыргара мҩаҧысуеит аганқәа реицлабра ашьаҭала, аиҟарара апринцип инақәыршәаны.

Ахәҭаҷ 63. Аӡбаҩ (23. 03. 2018 N2071)

1. Аӡбаҩцәа русқәҵараҿы ихьыҧшымуп, изыдҳәалоу Аконституциеи азакәани рымацара роуп. Аӡбаҩ иӡбамҭа аныррa азуразы иқәыҕәҕәара, мамзаргьы идикылараны иҟоу аӡбамҭа аҵырхагахара закәанла ахьырхәра ақәуп. Аӡәгьыл азин имаӡам уск аҵыхәала аӡбахә ажәахә ирҟаҵара. Мчы рымаӡам актқәа зегьы, аӡбаҩцәа рхьыҧшымра аҿаҵызҽуа.
2. Аӡбаҩ дхьыҧшымуп. Ашьауҕатә хьырхәра иқәҵара ҟалашьа амаӡам, имашьына, иҩны, иусураҿы аҧшаарақәа рымҩаҧгара, хаҭала иаанкылара, аиустициа Иреиҳаӡоу Аилак иазымдыруа, Аконституциатә ӡбаҩы иакәзар – аконституциатә Ӡбарҭа ақәшаҳаҭымкәа. Даҽаҭагылазаашьоуп аӡбаҩ аҵәгьоура дақәкызар, убысҟангьы иаарласны аиустициа Иреиҳаӡоу Аилак, Аконституциатә Ӡбарҭа ақәшаҳаҭзароуп. Аиустициа Иреиҳаӡоу аилак, Аконституциатә Ӡбарҭа аӡбаҩ иаанкылара, мамзаргьы аҧшаарақәа рымҩаҧгара иақәшаҳаҭымхар, аӡбаҩ дук хара имгакәа ихы дақәиҭтәхароуп.
3. Аҳәынҭқарра аӡбаҩи уи иҭаацәеи ршәарҭадара алнаршоит.
4. Аӡбаҩ имаҵзуреи даҽа маҵзуреи реидбалара ҟалашьа амаӡам, аҵҭаарадыррaтә, арҵаратә усзура ада. Аӡбаҩ аполитикатә партиа далахәхар ҟалаӡом, аполитикатә усузара далахәымзароуп.
5. Аӡбаҩ ииӡбо аус имхра, имаҵзура иамхра, даҽа маҵзурак ашҟа ииагара алыршахар ҟалоит аорганикатә закәан мацара аҳәаақәа ирҭакӡаны. Аӡбаҩцәа рмыҧсахра алыршоуп аорганикатә закәан ала. Аӡбарҭа аҵыхра, мамзаргьы аиҭакра ҿыҵгаӡам аӡбаҩ имаҵзура иамхра, ҿҳәарада имаҵзура анааникыло аамҭазы.

6. Азеиҵш ӡбарҭа аӡбаҩыс дҟалар алшоит Ҟырҭтәыла атәылауаҩ, 30 шықәса зхыҵхьоу, иреиҳау аиуристтә ҵара змоу, ззанааҭла 5 шықәса еиҵамкәа аус зухьоу. Аӡбаҩцәа рзы уи иацу аквалификациатә зҧхьагәаҭаракәа аорганикатә закәан ишьақәнаргылоит. Азеиҵш збарҭақәа рыӡбаҩцәа амаҵзурахьы инагоуп ҿҳәарада, аорганикатә закәан ишьақәнаргыло ақәра нырҵаанӡа. Аӡбаҩцәа амаҵзурахьы иалырхуеит ламысцҟьаралатәи акомпитентреи ҳасаб рзуны. Аиустициа Иреиҳаӡоу Аилак аӡбаҩцәа ралхра азҵаара аӡбоит, уи аилазаарахьтә хынтә ҩ-хәҭак рыбжьаҭарала. Аӡбаҩцәа амаҵзура раҭашьеи уи амаҵзура аҟнытә ахақәиҭра рыҭареи ҳәаақәнаҵоит аорганикатә закәан.

Ахәҭаҷ 64. **Аиустициа Иреиҳаӡоу аилак** (23. 03. 2018 N2071)

1. Азеиҵш ӡбарҭақәа рхьыҵшымреи лҵшәа бзиала русуреи рзы, аӡбаҩцәа амаҵзурахьы рнагареи, амаҵзура аҟнытә рхы рақәиҭтәреи, иара убасгьы азеиҵш ӡбара егьырҭ ахадҵақәа рынагӡаразы иаҧҵоуп – Ҟырҭтәыла аиустициа Иреиҳаӡоу аилак.
2. Аиустициа Иреиҳаӡоу аилак 14 алахәылацәа ыҟоуп, ҧшьышықәса аҿҳәара рыҭаны, иара убасгьы уи далахәуп Иреиҳаӡоу Аӡбарҭа Ахантәаҩы. Аиустициа Иреиҳаӡоу аилак алахәылацәа реиҳараҩык, азеиҵш ӡбарҭа анапхгараҭаратә орган алахәылацәа рыла ишьақәгылоуп. Иара убасгьы, азеиҵш ӡбарҭа анапхгараҭаратә орган алахәылацәеи, Иреиҳаӡоу Аӡбарҭа Ахантәаҩи рыдагьы, Ҟырҭтәыла Ахада иалаиҵаз алахәыла дыҟоуп, насгьы Апарламент аилазаара аҟнытә хәынтә хҧа хыҧхьаӡара ала иалху алахәылацәеи. Аиустициа Иреиҳаӡоу аилак Ахантәаҩы, алахәалацәа – Иреиҳаӡоу аилак аӡбаҩцәа далырхуеит, аорганикатә закәан аҳәаақәа ирҭакӡаны, 4 шықәса ҳәа ҿҳәарас иҭаны, аиустициа Иреиҳаӡоу аилак алахәыла иҿҳәара аҟара. Аиустициа Иреиҳаӡоу аилак Амаӡаныҟәгаҩ 4 шықәса ҳәа ҿҳәарас иҭаны далнахуеит азеиҵш ӡбарҭақәа рыӡбаҩцәа рнапхгараҭаратә орган, уи алахәылацәа рыбзоурала.
3. Аиустициа Иреиҳаӡоу аилак азеиҵш ӡбаҩцәа рнапхгараҭаратә орган анапаҵаҟа аус ауеит. Уи аҳасабырба аорганикатә закәан иҳәаақәнаҵоит.
4. Аиустициа Иреиҳаӡоу аилак ауснагӡареи, аусқәҵареи ҳәаақәнаҵоит аорганикатә закәан.

Ахәҭаҷ 65. **Апрокуратура** (23. 03. 2018 N2071)

1. Ҟырҭтәыла апрокуратура хьыҵшымуп, ауснагӡараҿы аконституциеи азакәани роуп иҳәаақәызҵо.
2. Апрокуратура напхгара аиҭоит Апрокурор хада, аорганикатә закәан инақәыршәаны, Апрокуроргә еилакы анашьҭымҭала, 6 шықәса ҳәа ҿҳәарас иҭаны Апарламент аилазаара аиҳараҩык иалырхуа.

3. Ахьыцшымреи лҵшәа бзиала ауснагӡареи рзы Апрокуратура иацнаҵоит Апрокуратуратә еилакы, 15 алахәылацәа змоу, аорганикатә закәан аҳәаақәа ирҭакӡаны иалху. Апрокурортә еилакы Ахантәаҩы далырхуеит апрокурортә еилакы алахәылацәа 2 шықәса ҳәа ҿҳәарас иҭаны.
4. Есышықәса Апрокуратура Апрламент ашҟа аҳасабырба нанашьҭуеит.
5. Апрокуратура аусқәҵареи, аструктуреи, ауснагӡареи оарганикатә закәан ала иҳәаақәҵоуп.

АБЫЖЬБАТӘИ АХЫ. АҲӘЫНҬҚАРРАТӘ ФИНАНСҚӘЕИ АХЫЛАПШРЕИ

(23. 03. 2018 N2071)

Ахәҭач 66. Аҳәынҭқарратә биуџьеҭ (23. 03. 2018 N2071)

1. Апарламент алахәылацәа реиҳараҩык алархәны есышықәса Қырҭтәыла аҳәынҭқарратә биуџьеҭ рыдыркылоит.
2. Абиуџьеҭ ахырхарҭақәеи уи аҳасабырбақәеи Апарламент аилакқәеи Аиҳабырреи анеицахәапшлак ашьҭахь, Аиҳабырроуп азин змоу Апарламент ашҟа аҳәынҭқарратә биуџьеҭ апроект анашьҭра. Аиҳабырра Апарламент ашҟа инанашьҭуеит ҿаантәи аҳәынҭқарратә биуџьеҭ апроект, аҳәынҭқарратә биуџьеҭ ахыркәшара хымыз шагу. Аиҳабырра аҳәынҭқарратә биуџьеҭ ҿыц апроект инаваргыланы, Апарламент ашҟа инанагоит имҩацысуа аҳәынҭқарратә биуџьеҭ ауснагӡара алҵшәақәа. Аиҳабырра Апарламент ахәапшырц азы имҩахнагоит аҳасабырба аҳәыннҭарратә биуџьеҭ аусушьа, аҳәынҭқарратә биуџьеҭ анхыркәшалак ашьҭахь хәымыз ирхымгакәа.
3. Аиҳабырра акәшаҳаҭымкәа аҳәынҭқарратә биуџьеҭ арҿеиракәа, аџсахракәа ралагалара ҟалашьа амаӡам. Аиҳабырра Апарламент аҟнытә иазыҳәар алшоит аҳәынҭқарратә ныхтәқәа ацнаҵарц, урҭ раагарҭа аанарҧшыр.
4. Аус зуа аҳәынҭқарратә биуџьеҭ аныхтәқәа рацлареи, аагарҭа агырхареи аазырҧшуа азакәан, мамзаргьы аҳәынҭқарра афинанстә хадҵа ҿыцкәа аазырцшуа азакәан Апарламент иаднакылар алшоит Аиҳабырра акәшаҳаҭхара аамышьҭахь, анаҩстәи аҳәынҭқарратә биуџьеҭ аазырҧшуа азакәан, – Аиҳабырра акәшаҳаҭхара ашьҭахь, мамзаргьы Аиҳабырра Апарламент ашҟа инанашьҭыз адокумент инақәыршәаны, атәыла ихадоу азгәаҭақәеи ахырхарҭақәеи аазырҧшуа.
5. Аҳәынҭқарратә биуџьеҭ ҿыц алагаанӡа Апарламент уи абиуџьеҭ апроект аднамкылар, аныхтәқәа харҭәаахоит азакәан аҳәаақәа ирҭакӡаны, иаҳхысыз аҳәынҭқарратә биуџьеҭ инақәыршәаны.

6. Апарламент аныхтәқәа ртәы зҳәо аҳәынҭқарратә биуџьеҭ ахәҭа ареиира алагалара, иаҳхысыз абиуџьеҭ ааста агырхара азҵаара ақәыргылара Апарламент ақәшаҳаҭхарала имфацысроуп. Апарламент ахазхаҭа иаӡбоит аҳәынҭқарратә биуџьеҭ иарбоу аныхтәқәа шныхтәу.
7. Аҳәынҭқарратә биуџьеҭ азакәан идикылоит инапы аниҵоит Қырҭтәыла Ахада, Аконституциа 46-тәи ахәҭаҷ иарбоу инақәыршәаны. Қырҭтәыла Ахада аҳәынҭқарратә биуџьеҭ ашҟа иазгәаҭақәа апарламент ахәаԥшуеит Аиҳабырра рақәшаҳаҭхарала.
8. Аҳәынҭқарратә биуџьеҭ аиқәыршәашьеи адкылашьеи ҳәаақәнаҵоит азакәан.

Ахәҭаҷ 67. Ашәахтәқәеи аизгақәеи, аекономикатә политика (23. 03. 2018 N2071)

1. Азакәан ишьақәнаргылаз ахшәаӡшәа инақәыршәаны, зегьы ашәахтәқәеи аизгақәеи ршәалароуп. Ашәахтәқәеи аизгақәеи ралыршара аиҿкаашьеи, аструктуреи, ашәагазагеи, анаӡааӡашьеи шьақәнаргылоит азакәан. Ашәахтә ақәхра алыршоуп азакәан мацара ала. Ашәахтә хылаԥшра алдыршоит ашәахтә органқәа, азакәан аҳәаақәа ирҭакӡаны.
2. Инеиҵыхны иҭышәынтәалоу акономикатә ҿиара аполитика алыршаразы ихадоу аекономикатә политика апринципқәа шьақәнаргылоит аорганикатә закәан. Амакраекономика аилагарақәа, ҿыҵгада афаӡара аҟнытә еиуеиԥшым ахьаҵрақәа, иара убасгьы ууанӡатәи афаӡара ашҟа ахынҳәра аорганикатә закәан аҳәаақәа ирҭакӡазароуп.

Ахәҭаҷ 68. Амилаҭтә банк (23. 03. 2018 N2071)

1. Қырҭтәыла амилаҭтә банк иҳәаақәнаҵоит атәыла абазтә политика, ахәқәа рҭышәнырҭәалареи, афинанстә сектор ҭышәынтәаланы қәҿиарала аус аулац азы. Амилаҭтә банк абанкқәа ирбанкуп, ибанкируп, Аиҳабырра афискалтә агентуп.
2. Амилаҭтә банк Иреиҳаӡоу органуп Амилаҭтә банк Аилак, аҳәынҭқарра Ахада иабжьгарала. Апарламент аиҳарафык рыбжьаҭарала, 7 шықәса аҿҳәара рыҭаны иалырхуа. Амилаҭтә банк Ахада амаҵзура даиҭоит, амаҵзура дамихуеит Амилаҭтә банк Аилак аиазаара иатәу акандидатура ала.
3. Амилаҭтә банк ауснагӡараҿы ихьыԥшымуп. Ахылаԥшра ақәуп ахәҭаҷ 69 аҟны иарбоу ала, Амилаҭтә банк административтәи акапиталтәи аныхтәқәа рзы.
4. Амилаҭтә банк оуп аԥара аемиссиазы азин змоу. Аԥара ахьӡқәеи урҭ рыкапани ҳәаақәнаҵоит аорганикатә закәан.
5. Амилаҭтә банк аусқәҵара, ауснагӡара аиҿкаашьеи ахьыԥшымра агарантиеи ҳәаақәнаҵоит аорганикатә закәан.

Ахәҭаҷ 69. Аҳәынҭҟарратә аудит Амаҵзура (23. 03. 2018 N2071)

1. Абиуџьеҭтә мазара аныхшьеи ахархәашьеи нанагӡоит Аҳәынҭҟарратә аудит Амаҵзура. Аҳәынҭҟарратә аудит Амаҵзура азин амоуп егьырҭ аҳәынҭҟарратә органқәа рфинанс-нхамҩа ахылапшра аҭарагьы, ашәахәтә закәанԥҵара арҽеира алагаларазы Апарламент ашҟа адгаларақәа рыҟаҵара.
2. Аҳәынҭҟарра аудит Амаҵзура напхгара аиҭоит аудит Хада, Апарламент ахантәаҩы иажәалагала инақәыршәаны, 5 шықәса ҳәа ҿҳәарас иҭаны Апарламент алахәылацәа реиҳараҩык иалырхуа.
3. Аҳәынҭҟарратә аудит Амаҵзура ауснагӡараҿы ихьыԥшымуп.
4. Аҳәынҭҟарратә аудит Амаҵзура Апарламент анапаҵаҟа иҟоуп. Шықәсыкахь ҩынтә, аҳәынҭҟарратә биуџьеҭ заатәи алацәажәареи, аҳәынҭҟарратә биуџьеҭ анагӡашьа азааҭгылареи раан, Аҳәынҭҟарратә аудит Амаҵзура Апарламент ажәахә аднагалоит, Аиҳабырра иҟанаҵаз аҳасабырба ашьҭахь, даҽа шықәсыкахь знык – аунагӡашьа зныԥшуа аҳасабырба Апарламент ашҟа инанагоит.
5. Аҳәынҭҟарратә аудит Амаҵзура Апарламент аҳәынҭҟарратә мазара шҳәаақәнаҵо хылаԥшра анаҭоит.
6. Аҳәынҭҟарратә аудит Амаҵзура аусқәҵара, ауснагӡара аиҿкаашьеи ахьыԥшымра агарантиеи ҳәаақәнаҵоит аорганикатә закәан.

ААБАТӘИ АХЫ. АҲӘЫНҬҞАРРА АТӘЫЛАХЬЧАРЕИ АШӘАРҬАДАРЕИ
(23. 03. 2018 N2071)

Ахәҭаҷ 70. Атәылахьчара амчқәа (23. 03. 2018 N2071)

1. Атәылахьчаратә еибашьра – Қырҭтәылазы исуверентәу зинуп.
2. Қырҭтәыла ахьчара – Қырҭтәыла атәылауаа зегьы ируалу усуп. Арбџьармчқәа рҟны арратә маҵзура ахысра закәанла иҳәаақәҵоуп.
3. Атәыла ахьыԥшымра ахьчареи, асуверенитети адгьылҵакыреи рыхьчаразы, иара убасгьы, атәылахьчареи ашәарҭадареи ирыдҳәалоу егьырҭ азакәантә ахыдҵақәа рынагӡаразы, Қырҭтәыла Атәылахьчара амчқәа амоуп.
4. Атәылахьчара амчқәа рыхкқәеи реилазаашьақәеи закәанла иҳәаақәҵоуп. Атәылахьчара амчқәа рхыцхьаӡара, Аиҳабырра ражәалагалала Апарламент алахәылацәа реиҳараҩык реилатәараҿы ишьақәдыргәгәоит.

5. Аҳәынҭқарраҿы арратә ҭагылазаашьаан, Атәылахьчара амчрақәа рорганқәа рҟны алшара ыҟоуп, аҳәынҭқарратәи ауаажәларратәи шәарҭадаразы аҭакԥхықәра зду реидылара.
6. Атәылахьчара амчрақәа атәылахьчара Аминистр инапаҵаҟа иҟоуп, азакәан аҳәаа иҭакӡаны, аха арратәи иҷодоуи аҭагылазаашьақәа раан – Аԥыза-министр идҵақәа нанагӡоит.

Ахәҭаҷ 71. Иҷыдоуи Арратәи аҭагылазаашьа (23. 03. 2018 N2071)

1. Бҵьармчрала Қырҭтәыла иақәлар, мамзаргьы уи аӡыза ашәарҭара ҟалар, Аԥыза-министр иҳәахьала Қырҭтәыла Ахада арратә ҭагылазаашьа рылаиҳәоит, аҭагылазаашьа маншәала аан аҭынчра абжьаиҵоит, урҭ аӡбатәқәа Апарламент ашьақәрыгәгәаара азныжьны. Арратә ҭагылазаашьазы алаҳәара амч аиуеит уи атәы анрылаҳәаз аамҭа инаркны. Апарламент уи раԥхьатәи аилатәараҿы ишьақәдырҕәҕәоит. Апарламент арратә ҭагылазаашьа азҵаатәы шьақәнамырҕәҕәаар, уи аилатәара шаанҵәаз азҵаатәгьы азинтә мчы аԥәыӡуеит.
2. Амассатә еилаӡынтәрақәа раан, адгьылҵакыра акзаара ашәаоҭара ианҭагылоу, амчра мчыла анапахьы аагара, бҵьаршьҭыхрала аҟәгылара, атеррористтә акт, аԥсабаратәи атехногентәи ахлымӡаахи аҿки, мамзаргьы даҽа ҭагылазаашьак аан, аҳәынҭқарра амчратә органқәа ишахәҭоу ала аус анырзымуа аамҭазы, Аԥыза-министр иҳәахьала Қырҭтәыла Ахада аҭагылазаашьа ҷыда аӡбахә рылаиҳәоит атәыла зегьы аҿы, мамзаргьы ахәҭак аҿы, ашьақәрыгәгәаараз Апарламент ашҟа инашьҭны. Аӡбамҭа амч аиуеит ишьақәрыгәгәаны ианрылаҳәаха инаркны. Апарламент аӡбамҭа шьақәнаргәгәоит раԥхьатәи аилатәараҿы. Апарламент уи аӡбамҭа шьақәнамыргәгәаар, абжьыҭара ашьҭахь азинтә мчы аԥәыӡуеит. Иҷыдоу аҭагылазаашьа алыршахоит иҷыдоу аҭагылазаашьа ахьрылаҳәоу адгьылҵакыраҿы.
3. Арратә, мамзаргьы иҷыдоу аҭагылазаашьаҿы Қырҭтәыла Ахада Аԥыза-министр иҳәахьала алшара аиҭоит аорганикатә закәан мчы змоу адекретқәа, аҭагылазаашьа аԥыххаанӡа аус зуло. Амилаҭтә банк иазку адекрет алиршоит Амилаҭтә банк Ахада иақәшаҳаҭхарала. Адекрет амч аиуеит ианҭыҵ инаркны. Адекрет Апарламент ашҟа инашьҭтәуп. Апарламент актәи аилатәараҿы уи шьақәнаргәгәоит. Апарламент адекрет шьақәнамыргәгәаар, абжьыҭара шаанҵәаз еиԥш иаргьы азин мчы аԥәыӡуеит.
4. Арратә, мамзаргьы иҷыдоу аҭагылазаашьаҿы қырҭтәыла Ахада адекрет ала аԥынгылара иуеит атәыла зегьы аҿы, мамзаргьы уи ахәҭак аҟны аконституциа анаӡстәи ахәҭаҷқәа ирыдҳәаланы: 13, 14, 15, 17, 18, 19, 21, 26. 4. Арратә, мамзаргьы иҷыдоу аҭагылазаашьаҿы қырҭтәыла Ахада адекрет ала иааникылар ауеит атәыла зегьы аҿы, мамзаргьы уи ахәҭак аҟны аконституциа ахәҭаҷқәа разгәаҭақәа: 2-6 ахәҭаҷ 13; азгәаҭа 2 ахәҭаҷ

14; азгәаҭа 2 ахәҭаҷ 15; азгәаҭақәа 3, 5, 6, ахәҭаҷ 17; азгәаҭа 2 ахәҭаҷ 18; азгәаҭа 3 ахәҭаҷ 19. Аҳәынҭқарра Ахада ари адекрет хымҧада апарламент ашҟа инаишьҭуеит ашьақәрыӷәӷәаразы. Азин аанкылара адекрет амчы аиуеит ианрылаҳәаха аамҭазы, анорма иазку адекрет акәзар, амч амазаауеит Апарламент ианышьақәнарӷәӷәа инаркны. Азин аанкылара адекрет шьақәрыӷәӷәазааует ари ахәҭаҷ азгәаҭа 3 инақәыршәаны.

5. Арратә, мамзаргьы иҷыдоу аҭагылазаашьаан жәлар ралхрақәа рымҩаҧгара аанкылоуп. Атәыла ахәҭак аҟны иҷыдоу аҭагылазаашьа анрылаҳәоу, атәылаҿы жәлар ралхрақәа рымҩаҧгара азҵаатәы Апарламент иаӡбоит.
6. Арратә, мамзаргьы иҷыдоу аҭагылазаашьа аҟәыхра зӡбахароуп, уи азҵаатәы ашьақәрыӷәӷәареи алаҳәареи рызҵаатәы аӡбашьа ала.
7. Ари ахәҭаҷ иаҵанакуа азҵаатәқәа рыӡбара алыршоуп Апарламент алахәылацәа реиҳараҩык рыбжьыҭарала.

Ахәҭаҷ 72. Атәылахьчара амчқәа рхархәара (23. 03. 2018 N2071)

1. Арратә ҭагылазаашьаан Атәылахьчара амчқәа рхархәара азҵаатәы иӡбоит Аҧыза-министр, уи азы Апарламент ақәшаҳаҭра аҭахӡам.
2. Иҷыдоу аҭагылазаашьаан Атәылахьчара амчқәа ахархәара рыҭара Қырҭтәыла Ахада иӡбоит, Аҧыза-министр иҳәахьала, анаҩс уи амчра аиуеит Апарламент ианышьақәнарӷәӷәалак ашьҭахь. Аҧсабаратә, атехногентә, мамзаргьы аҿкытә хлымӡаах аан, Атәылахьчара амчқәа рхархәара азҵаатәы иӡбоит Аҧыза-министр, уи азы Апарламент ахәаҧшра аҭахӡам. Аҧсабаратә, атехногентә, мамзаргьы аҿкытә хлымӡаах аан, Атәылахьчара амчқәа рхархәара ахыркәшара азҵаатәы Апарламент иаӡбар алшоит.
3. Жәларбжьаратәи ахадҵақәа рынагӡаразы Атәылахьчара амчрақәа рхархәара азҵаатәы Аиҳабырра аҳәахьала, Қырҭтәыла Ахада Апарламент ашҟа инаишьҭуеит ашьақәрыӷәӷәаразы. Аӡбамҭа амч аиуеит Апарламент ианышьақәнарӷәӷәалак аамҭа инаркны.
4. Аҳәынҭқарра ахьчара азҵаатәы ҷыда иадҳәаланы, азакәан аҳәаақәа ирҭакӡаны, атәыла атәым арбџьармчқәа ралагалара, арбџьармчқәа реиҭагара, рхархәара Аиҳабырра аҳәахьала иӡбоит Қырҭтәыла Ахада. Аӡбамҭа амч аиуеит Апарламент ианышьақәнарӷәӷәалак аамҭа инаркны.
5. Ари ахәҭаҷ аҟны иазгәаҭоу азҵаатәқәа рзы аӡбамҭа Апарламент иаднакылоит, уи алахәылацәа реиҳараҩык рыбжьыҭара инақәыршәаны.

Ахәҭаҷ 73. Амилаҭтә тәылахьчара Аилак(23. 03. 2018 N2071)

1. Арратә ҭагылазаашьаан иаҧҵахоит аилацәажәаратә орган – Амилаҭтә тәылахьчара Аилак, хантәаҩыс Қырҭтәыла Ахада дызмоу. Амилаҭтә тәылахьчара Аилак алахәылацәас иҟоуп: Қырҭтәыла Ахада, Аҧыза-

министр, Апарламент Ахантәаҩы, Атәылахьчара аминистр, Атәылахьчара амчрақәа Ркомандаҟатцаҩ. Қырҭтәыла Ахада избамҭала, Аилак алахәылацәа раҳасабала иаацхьазар ҟалоит Апарламенти Аиҳабырреи рылахәылаҩцәақәак.

2. Амилаҭтә тәылахьчара Аилак аусқәтцареи ауснагзашьеи азакәан иҳәаакәнатцоит.

АЖӘБАТӘИ АХЫ. АҬЫЦАНТӘИ НАПХГАРАҬАРА

(23. 03. 2018 N2071)

Ахәҭач 74. Аҭыцантәи напхгараҭара аорганқәа, урҭ рҳәаақәа, рзинтә шьаҭақәа(23. 03. 2018 N2071)

1. Қырҭтәыла атәылауаа аҭыцантәи русқәа еилдыргоит аҭыцантәи анапхгараҭара аорганқәа рынагзаратә мчра ахархәарала. Ахаҭарнакратә орган алырхуеит азеицш, аиҟараратә, иаарту алхратә зин ала, маӡалатәи абжьыҭараҿы. Анагзаратә органқәа ахаҭарнакратә органқәа рызбамҭа нарыгзоит, урҭ рнапатцаҟа иҟоуп.
2. Хазнапхгараҭаратә акра иуристтә хаҿроуп азеицш зин аҟны. Ахазнапхгараҭаратә акра апҵара, ацыхра, мамзаргьы аҳәаақәа реиҭакра Аиҳабырра рҳәахьала Апарламент иазбоит, уи ахазнапхгараҭаратә акреи иареи рыбжьара аилацәажәарақәа рышьҭахь.
3. Аҭыцантәи напхгараҭара алыршоуп аорганикатә закәан аҳәаақәа ирҭакзаны.

Ахәҭач 75. Хазнапхгараҭаратә акра азинқәтцара(23. 03. 2018 N2071)

1. Аҳәынҭқарра амчреи хазнапхгараҭаратә акреи русқәтцарақәа хаз-хазы еилыргоуп.
2. Азакәанцтцара аҳәаақәа ирҭакзаны, хазнапхгараҭаратә акра азинқәтцара амоуп хаҭала азтцаатәқәа зегьы рызбара, закәанла аҳәынҭқарра амчреи автономтә республикеи русқәтцара ҷыдахь иатцанамкуазар, азакәан алшара ҟанатцозар ахазнапхгараҭаратә акраҿы урҭ азтцаатәқәа рзааҭгылара, рызбара.
3. Хазнапхгараҭаратә акра ахатәы усқәтцара нанагзоит ихьыцшымны, ахатә ҭакцхықәрала, Қырҭтәыла азакәанцтцара аҳәаақәа ирҭакзаны. Ахатә усқәтцара харҭәаауп, иагьҷыдоуп аорганикатә закәан ала иҳәаакәтцаны.

4. Азакәанцԥаратә акти, мамзаргьы аиқәшаҳаҭреи рыла аҳәынҭқарра амчра аусқәԥара хазнапхгараҭаратә акра иазынанашьҭуеит, ихымцадатәу аматериалтәи афинанстәи мазара ахархәара аҭаны.
5. Аҳәынҭқарра амчра азинтә хылацшра ҟанаԥоит хазнапхгараҭаратә акра ауснагӡараҿы. Хазнапхгараҭаратә акрақәа руснагӡараҿы ахылацшра алыршоуп, аҳәынҭқарра амчра аҟнытә ирыԥоу аусқәԥара аҳәаақәа ирҭакӡаны, урҭ рыӡбамҭақәа рхықәкыхәарҭара ҳасаб азура азгәаҭауа. Аҳәынҭқарратә хылацшра алыршоуп аорганикатә закәан аҳәаақәԥарала, аишьашәалара апринцип ҳасаб азуны.

Ахәҭач 76. Аҭыцантәи анапхгараҭара агарантиақәа (23. 03. 2018 N2071)

1. Хазнапхгараҭаратә акра ахатәы финанси мазареи амоуп.
2. Хазнапхгараҭаратә акра ахатәы еиҿкааратә шьақәгылазаашьа еиҿнакааует, аорганикатә закәани азакәанцԥареи инарықәыршәаны, азеицш маԥзура ҳәаақәызԥо.
3. Аусқәԥара анагӡаразы хазнапхгараҭаратә акра азин амоуп, аорганикатә закәан инақәыршәаны, даҽа хазнапхгараҭаратә акра аус ацура. Хазнапхгараҭаратә акра азин амоуп, аорганикатә закәан инақәыршәаны, егьырҭ хазнапхгараҭаратә акрақәа реилакқәа ахы алархәра.
4. Аҳәынҭқарра амчра аорганқәа, аҭыцантәи хазнапхгараҭара иадҳәалоу азԥаатәқәа рыӡбара алдыршоит хазнапхгараҭаратә акрақәеи дареи русеиҿыбаарала. Русеиҿыбаара аорганикатә закәан иҳәаақәнаԥоит.
5. Аҭыцантәи хазнапхгараҭара аорганқәа русқәԥара иаԥанакуа рыӡбамҭақәа рынагӡара хымцадатәуп аҭыцантәи хазнапхгараҭаратә акра адгьылԥакыра аҳәаақәа ирҭакӡаны.

АЖӘАБАТӘИ АХЫ. АКОНСТИТУЦИА АИҬАХӘАЦШРА

(23. 03. 2018 N2071)

Ахәҭач 77. Аконституциа аиҭахәацшра аиҿкаашьа(23. 03. 2018 N2071)

1. Закәанла аконституциа аиҭахәацшра ауеит, уи азы Апарламент алахәылацәа реиҳараҩыки, 200000 алхыҩцәеи азакәан апроект ацәыргаразы ирымоу азин рхы иадырхәар.
2. Аконституциатә закәан азы апроект Апарламент ашҟа инашьҭтәуп, жәлар зегьы рахырцәажәаразы акьыцхь ахьабо. Апарламент аҟны

азакәан апроект алацәажәара хацдыркуеит ианкьыцхьыз инаркны мызкы анааҵлак ашьҭахь.

3. Аконституциатә закәан адкылоуп ҳәа иҧхьаӡоуп, уи азы рыбжьы арҭазара апарламент алахәылацәа рхыҧхьаӡара аҟнытә хынтә ҩ-хәҭак рыбжьы зырҭаз. Аконституциатә закәан анапаҵаҩразы Қырҭтәыла ахада иҭахоит 10-мшы рыҩныҵҟа, Апарламент актәи аҧхьара аҟны ианахәаҧш инаркны, ашьақәрыгәгәаразы апарламент алахәылацәа рхыҧхьаӡара аҟнытә хынтә ҩ-хәҭак рыбжьы аҭара алшара аҧҵаны.
4. Аконституциа ахәҭаҷ 46 иаҳәо аамҭа инақәыршәаны анапаҵаҩразы. Аконституциатә закәан Қырҭтәыла Ахада иҭахоит, уи Апарламент алахәылацәа рхыҧхьаӡара аҟнытә хынтә ҧшьыхәҭак адгыланы ирыдыркылазар.
5. Адгьылҵакыратә акзаара азҵаатәы иазку аконституциатә закәан Апарламент алахәылацәа реиҳараҩык радгыларала ирыдыркылоит. Уи рыбжьы арҭоит Апарламент алахәылацәа рхыҧхьаӡара аҟнытә хынтә ҩ-хәҭак. Анаҩс, Қырҭтәыла Ахада анапаҵаҩразы изышьҭхоит, Аконституциа ахәҭаҷ 46 иаҳәо аамҭа инақәыршәаны инапы аҵаиҩуеит.
6. Аконституциатә закәан инапы аҵаиҩуеит, икьыҧхьуеит Қырҭтәыла Ахада, Аконституциа ахәҭаҷ 46 ишаҳәо еиҧш.
7. Иҷыдоу, мамзаргьы арратә ҭагылазаашьаан, аконституциатә закәан апроект алацәажәара аанкылахоит, атәылаҿы ирылаҳәоу аҭагылазаашьа аҧыхххааӡа.

ЖӘЕИЗАТӘИ АХЫ. АИҬАСРАТӘ ҬАГЫЛАЗААШЬА

(23. 03. 2018 N2071)

1. Ахәҭаҷ 78. Европатәии евроатлантикатәии аструктурақәа рышҟа аинтеграциа (23. 03. 2018 N2071)

   Европатәи ахеилаки Атлантикаҩадатәи аиқәшаҳаҭра Ахеиҿкаареи рышҟа инагӡаны Қырҭтәыла аинтеграциазы, аконституциатә органқәа иақәнагоу аусеиҿкаарақәа мҩаҧыргароуп русқәҵара аҳәаақәа ирҭакӡаны.

Қырҭтәыла Аҳәынҭқарра Ахада **Едуард Шеварднаӡе**

Қарҭ

Нанҳәа 24 1995 шықәса

N786